

Nieuwsbrief -EHRC Updates 2026-6

Nummer 6, 2026

Redactie: J.H. Gerards, H. Morre, J. Krommendijk, S. Lambrecht, P. Ölçer, B. Aarrass, L.E. Burgers, P. Cannoot, L.R. Glas, C. Mak, D.A.G. van Toor en C. Van de Graaf.

INHOUDSOPGAVE

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0319JUD003432424 19-03-2026

M.A. t. Frankrijk, EHRM 19 maart 2026, nr. 34324/24

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0319JUD007094517 19-03-2026

B.G. t. Frankrijk, EHRM 19 maart 2026, nr. 70945/17

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0317JUD004669219 17-03-2026

D.A. en R.A. t. Verenigd Koninkrijk, EHRM 17 maart 2026, nr. 46692/19

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0317JUD004166921 17-03-2026

Bülent Akcay t. Turkije, EHRM 17 maart 2026, nr. 41669/21

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0312JUD005249619 12-03-2026

Sekour t. Frankrijk, EHRM 12 maart 2026, nr. 52496/19

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2026:0310JUD003228323 10-03-2026

Manjani t. Albanië, EHRM 10 maart 2026, nr. 32283/23

Hof van Justitie van de Europese Unie

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:219 19-03-2026

Comdribus, HvJ EU 19 maart 2026, zaak C-371/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:210 17-03-2026

Županijsko državno odvjetništvo, HvJ EU (GK) 17 maart 2026, zaak C-8/24, [Hv art. 47; Vo 2018/1805 art. 19 lid 1 (h)]

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:211 17-03-2026

Katholische Schwangerschaftsberatung, HvJ EU (GK) 17 maart 2026, zaak C-258/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:198 12-03-2026

Zirvatta, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-597/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:183 12-03-2026

Shipova, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-43/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:182 12-03-2026

Deldwyn, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-477/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2026:181 12-03-2026

EM System, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-84/24

Annotatie

Z. t. IJsland (EHRM, 3538/21) – Consent-gericht onderzoek naar seksuele misdrijven onder artikel 8 EVRM: onderweg naar ‘yes means yes’?

H.A.W. Koch

Annotatie

Puigdemont i Casamajó e.a. t. Parlement (HvJ, C-572/23 P) – Over de onafhankelijkheid van rapporteurs in immuniteitsprocedures

J.L.W. Broeksteeg

Annotatie

Danilet t. Roemenië (EHRM, 16915/21) – Criteria voor de vrijheid van meningsuiting op sociale media voor rechters en officieren van justitie

J.E. Soeharno

RECHTSPRAAK

B.G. t. Frankrijk, EHRM 19 maart 2026, nr. 70945/17

B.G. heeft op 16-jarige leeftijd aangifte gedaan van verkrachting door de 17-jarige L.A. Het politieonderzoek is wegens gebrek aan bewijs beëindigd. Daarop is namens L.A. aangifte gedaan van valse beschuldigingen door B.G. Daarvoor heeft het openbaar ministerie als alternatief voor volwaardige strafrechtelijke beoordeling een waarschuwing (rappel à loi) aan B.G. opgelegd. Het EHRM oordeelt dat hiermee is aangenomen dat B.G. schuldig was aan valselijk beschuldigen van L.A., zonder dat dit was gebaseerd op een aannemelijke en volwaardige rechterlijke beoordeling van de feiten en zonder dat voldoende procedurele waarborgen zijn geboden. Daardoor is art. 6 lid 1 EVRM geschonden.

In 2016 heeft klagster – toen 16 jaar oud – aangifte gedaan van verkrachting op school door een 17-jarige jongen (L.A.). Het ingestelde politieonderzoek werd enkele maanden later wegens gebrek aan bewijs beëindigd. Een dag voordat L.A. 18 jaar oud werd, een maand voor de beëindiging van het politieonderzoek, heeft diens moeder – als wettelijke vertegenwoordiger – namens L.A. aangifte gedaan tegen klagster vanwege valse beschuldigingen van verkrachting. De officier van justitie legde klagster daarvoor in 2017 een formele waarschuwing op ('rappel à loi'). Deze bleef bij de rechter in stand. Het gevolg daarvan was onder meer dat een aantekening werd gemaakt op het strafblad van klagster die daar vijf jaar lang bleef staan.

Voor het EHRM heeft klagster gesteld dat de procedure rondom deze sanctieoplegging in strijd was met het recht op een eerlijk proces en de onschuldpresumptie zoals beschermd door art. 6 EVRM. Het Hof stelt vast dat het waarschuwingenstelsel in 2023 is afgeschaft, maar waarschuwingen tot dat moment werden gebruikt als alternatief voor een formele strafvervolgung. Een waarschuwing stond daarmee niet gelijk aan een formele strafrechtelijke veroordeling die volgde op een inhoudelijke beoordeling van een zaak door de strafrechter.

Toch werd in dit geval klagster aangemerkt als dader en als verantwoordelijk voor een strafbaar feit. Deze kwalificatie was gebaseerd op de twee verschillende feitenrelazen die klagster en L.A. hadden gepresenteerd. Klagster heeft consistent ontkend dat ze had gelogen over de verkrachting. Het is daarbij volgens het Hof niet duidelijk geworden waarom aan klagsters lezing van de feiten veel minder gewicht is toegekend dan aan de lezing van L.A. Hier komt bij dat de aanname dat klagster gelogen moet hebben niet is gebaseerd op een deugdelijk begrip van het concept 'wederzijdse instemming'. Het gevolg van het volgen van de procedure tot opleggen van een waarschuwing was dat er veel minder strafrechtelijke waarborgen geboden dan in een reguliere strafrechtelijke procedure zouden hebben bestaan. Klagster heeft echter zelf nooit expliciet afstand gedaan van bepaalde procedurele waarborgen en heeft niet de gelegenheid gekregen om zich daar bij een rechter over uit te spreken. Deze omstandigheden maken dat art. 6 lid 1 EVRM is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 19-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0319JUD007094517

Zaaknummer: 70945/17

Wetsartikelen: EVRM art. 6 lid 1

RECHTSPRAAK

Bülent Akçay t. Turkije, EHRM 17 maart 2026, nr. 41669/21

Bülent Akçay had twee taxivergunningen, die samen bijna twee ton waard zijn. Hij gebruikte de vergunningen niet, maar zag ze als investeringsobjecten. In 2015 nam de gemeente een nieuwe verordening aan die inhield dat niet-actieve taxivergunningen zouden worden ingetrokken, tenzij ze binnen zes maanden werden gereactiveerd. In 2017 ontdekte Akçay dat zijn vergunningen daardoor waren ingetrokken. Het EHRM overweegt dat de nieuwe verordening deugdelijk bekend is gemaakt, ook al was geen sprake van individuele informatievoorziening. Beroepsbeoefenaren hebben ook zelf een verantwoordelijkheid om zich te informeren over wijzigingen in regelgeving. Art. 1 EP EVRM is dan ook niet geschonden.

Klager heeft in 2012 twee taxivergunningen gekocht in de vorm van kentekenplaten die op zijn naam zouden kunnen worden overgeschreven. Het gemeentebestuur kende deze overschrijving goed en klager heeft daarna de vergunningen benut door deze te verhuren aan S.T. In 2014 stelden hij en S.T. de gemeente ervan op de hoogte dat de huurovereenkomst zou worden beëindigd. Het gemeentebestuur heeft toestemming gegeven voor teruggave van de vergunningen aan klager, die deze daarna niet meer heeft benut. Vlak daarna is de bevoegdheid rondom taxivergunningen overgedragen aan een ander bestuursorgaan binnen de gemeente, die in 2015 een nieuwe taxiverordening heeft opgesteld. Volgens die verordening zouden inactieve, niet-benutte vergunningen na zes maanden worden beëindigd. Daarop werd een oproep geplaatst voor houders van inactieve vergunningen om die binnen deze zes maanden te reactiveren en aan een geschikt voertuig te koppelen. Klager heeft niet binnen deze termijn gereageerd, zodat zijn vergunningen zijn ingetrokken. Volgens klager was hij niet op de hoogte van de regeling, maar een procedure die hij hierover voerde bleef zonder succes.

Het Hof overweegt allereerst dat de intrekking van een vergunning voor een commerciële activiteit vanwege de gebruiksvoorwaarden een regulering van het gebruik van eigendom

oplevert. De vraag is of eventuele gebreken in de bekendmaking van deze regeling betekenen dat niet aan het wettigheidsvereiste is voldaan. Het EVRM bevat geen specifieke eisen met betrekking tot de mate van bekendmaking. De verordening was in dit geval in ieder geval openbaar beschikbaar. Daaraan doet niet af dat klager niet persoonlijk op de hoogte was van de regeling en het risico van het verlies van zijn vergunningen. Wel moet dit worden beoordeeld in het licht van de vraag of het ontbreken van individuele informatie een buitensporige en exorbitante last op klager heeft gelegd. Het punt van voorzienbaarheid moet dan ook worden gezien in samenhang met de vraag naar evenredigheid van de gevolgen van de regeling.

Over de evenredigheid overweegt het Hof dat het treffen van maatregelen om de exploitatie van taxivergunningen te waarborgen op zichzelf binnen de margin of appreciation van de staat valt. De sanctie op de niet-exploitatie – namelijk intrekking van de vergunning – is wel hoog. In dit geval kwam dit neer op verlies van twee vergunningen die volgens klager per stuk zo'n 99.000 euro waard waren. Het Hof merkt wel op dat klager dit gevolg gemakkelijk had kunnen voorkomen, namelijk door deze tijdig te reactiveren. Daarbij is relevant dat de gemeentelijke autoriteiten de doelgroep zo goed mogelijk hebben geprobeerd te bereiken, bijvoorbeeld door de beroepsorganisaties te informeren en door advertenties in lokale kranten te plaatsen. Individuele informatieverstrekking was misschien nog effectiever geweest, maar er was geen verplichting voor de autoriteiten om die mogelijkheid te benutten. Dat zou ook wel ver gaan, nu het hier niet ging om een individueel besluit, maar om een algemene maatregel. Het Hof herinnert er ook aan dat het in eerdere rechtspraak al heeft vastgesteld dat van beroepsbeoefenaren kan worden verwacht dat zij zorgvuldig en voorzichtig handelen en zich op de hoogte stellen van de relevante regelgeving op hun beroepsterrein. Voor zover klager de vergunningen gebruikte als investeringsobject geldt nog sterker dat hij zelf een informatieplicht had en dat die niet aan de overheid mag worden opgelegd. In dit geval geldt dit nog sterker omdat hij pas twee jaar na de plannen om de verordening aan te nemen en de inactieve vergunningen in te trekken in actie is gekomen. Daardoor kan het aan zijn eigen nalatigheid worden toegerekend dat zijn vergunningen zijn ingetrokken. Art. 1 EP EVRM is dan ook geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 17-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0317JUD004166921

Zaaknummer: 41669/21

Wetsartikelen: EVRM art. 1 EP

RECHTSPRAAK

Comdribus, HvJ EU 19 maart 2026, zaak C-371/24

Een deelnemer aan een demonstratie is aangehouden en meegenomen naar het bureau, waar hij weigerde zijn vingerafdrukken te laten afnemen en zich te laten fotograferen. Daarvoor heeft hij een boete opgelegd gekregen, terwijl hij uiteindelijk niet veroordeeld is voor deelname aan de demonstratie. Het HvJ EU verduidelijkt dat de doeleinden van verzameling van biometrische gegevens voldoende specifiek en nauwkeurig moeten worden geformuleerd. Per individueel geval moet worden beoordeeld of afnemen van vingerafdrukken strikt noodzakelijk is met het oog op die doelen. Of veroordeling hiervoor – zonder verdere vervolging – evenredig is, staat ter beoordeling aan de nationale rechter.

In 2020 hebben ruim honderd klimaatactivisten in Parijs de Champs-Élysées bezet. De politie heeft ingegrepen en heeft onder meer HW aangehouden wegens organisatie van een niet-aangemelde demonstratie en wederspanning. HW is verhoord en geïdentificeerd, maar heeft geweigerd om zijn vingerafdrukken te laten afnemen en te worden gefotografeerd. Ook weigerde hij de toegangscodes van zijn mobiele telefoon te geven of deze zelf te ontgrendelen. Om deze reden is hem een geldboete van 300 euro opgelegd. Hij heeft hier hoger beroep tegen ingesteld en in het kader van de behandeling daarvan heeft de rechter prejudiciële vragen voorgelegd aan het HvJ EU.

Het HvJ EU stelt voorop dat biometrische gegevens bijzonder gevoelig zijn wat betreft de grondrechten en verwerking ervan aanzienlijke risico's voor die grondrechten kan meebrengen. Art. 10 van richtlijn 2016/680 stelt dan ook specifieke voorwaarden voor verwerking en art. 4 lid 1 (b) vereist bovendien dat die verwerking strikt noodzakelijk is voor het bereiken van welbepaalde, uitdrukkelijk omschreven en legitieme doeleinden. Het nationale recht moet daarbij ten minste de te verwerken persoonsgegevens en de doeleinden van de verwerking specificeren. De doeleinden mogen niet in te algemene bewoordingen

worden gesteld, maar moeten voldoende nauwkeurig en concreet worden omschreven. Het begrip 'doeleinden van de verwerking' van art. 8 lid 2 van de richtlijn moet worden begrepen als een verwijzing naar de specifieke doelstellingen die met een verwerking van persoonsgegevens worden nagestreefd in het licht van de taak die aan de verwerkingsverantwoordelijke is opgedragen. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om een specifieke taak in verband met de voorkoming of opsporing van strafbare feiten of met een onderzoek en vervolging, of in verband met de tenuitvoerlegging van straffen.

Het vereiste van strikte noodzakelijkheid van art. 10 van de richtlijn betekent dat het beginsel van minimale gegevensverwerking bijzonder streng moet worden gecontroleerd. De verwerkingsverantwoordelijke moet zich er daarbij van vergewissen dat de doelstellingen niet kunnen worden bereikt aan de hand van andere dan de in art. 10 van de richtlijn opgesomde gegevenscategorieën. Daarbij moet wel ook rekening worden gehouden met het bijzondere belang van het doel dat met de verwerking wordt nagestreefd, zoals de voorkoming strafbare feiten of enigszins ernstige bedreigingen van de openbare veiligheid, de bestrijding van dergelijke strafbare feiten of de bescherming tegen dergelijke bedreigingen. Ook moet rekening worden gehouden met de specifieke omstandigheden waarin de verwerking plaatsvindt en met alle ander relevante factoren. Daarbij benoemt het HvJ EU specifiek de aard en de ernst van het aan hen ten laste gelegde strafbare feit, de bijzondere omstandigheden van dat strafbare feit, het mogelijke verband van dat strafbare feit met andere lopende procedures, evenals de gerechtelijke antecedenten of het persoonlijke profiel van de betrokkenen.

In het voorliggende geval heeft de verzameling van biometrische gegevens volgens de Franse wetgeving tot doel om de biometrische gegevens van een persoon tegen wie een strafrechtelijk onderzoek loopt te kunnen vergelijken met de sporen en bewijsstukken die voor dat onderzoek zijn verzameld, en om de verdachte in andere lopende of toekomstige strafprocedures te identificeren. Het HvJ EU acht de verzamelde gegevens gelet op dit doel toereikend en ter zake dienend, al moet de verwijzende rechter nagaan of de doelstellingen voldoende specifiek zijn omschreven. Wel blijkt dat de verzameling van biometrische gegevens in de Franse wetgeving een bijzonder ruime werkingssfeer te hebben. Dit kan problematisch zijn in het licht van het door art. 7 en 8 Hv beschermde recht op respect voor de privésfeer en de persoonsgegevens. Het enkele feit dat iemand verdacht wordt van een strafbaar feit kan volgens het HvJ EU niet de aanname rechtvaardigen dat het strikt noodzakelijk is om de biometrische gegevens van zo'n persoon te verzamelen. Een regeling als die in Frankrijk, waarmee het mogelijk lijkt te zijn om zonder onderscheid en op algemene wijze de biometrische gegevens te verzamelen, is in strijd met art. 10 van de richtlijn. Het is namelijk nodig dat in elk afzonderlijk geval wordt beoordeeld of het afnemen van

vingerafdrukken en het maken van foto's strikt noodzakelijk is in de zin van de richtlijn.

De richtlijn bepaalt niet alleen dat de verwerking strikt noodzakelijk moet zijn, maar ook dat passende waarborgen moet worden geboden voor de rechten en vrijheden van de betrokkene. Daardoor wordt het recht op een doeltreffende voorziening in rechte (art. 47 Hv) gediend. Beperkingen op dit recht zijn in het licht van art. 52 lid 1 Hv wel mogelijk als aan de in dit artikellid geformuleerde voorwaarden is voldaan. In dit licht is de bevoegde autoriteit in ieder geval verplicht om in het individuele geval te motiveren waarom de verzameling van biometrische gegevens strikt noodzakelijk is. De motivering moet daarbij zodanig duidelijk zijn dat de betrokkene in staat wordt gesteld zijn procedurele rechten uit te oefenen en de rechter de noodzakelijkheid kan beoordelen. Ook hiervoor is een voldoende nauwkeurige en concrete omschrijving van de verwerkingsdoelen essentieel.

De laatste voorgelegde vraag is of de richtlijn zich ertegen verzet dat iemand een sanctie opgelegd krijgt omdat hij niet instemt met het afnemen van biometrische gegevens, terwijl hij verder niet wordt vervolgd of veroordeeld voor het strafbare feit dat aan de beoogde gegevensverzameling ten grondslag ligt. Een dergelijke regeling valt binnen het toepassingsgebied van de richtlijn. Het HvJ EU overweegt dat het feit dat iemand wordt verdacht van een strafbaar feit, maar uiteindelijk daarvoor niet wordt vervolgd of veroordeeld, op zichzelf niet doorslaggevend is voor de vraag of de gegevensverzameling strikt noodzakelijk is. Relevant is verder dat rekening moet worden gehouden met het in art. 49 lid 3 Hv vastgelegde evenredigheidsbeginsel. Dat vergt dat de opgelegde sanctie strookt met de ernst van de inbreuk. Het is aan de nationale rechter om te beoordelen of in dit geval aan het evenredigheidsvereiste is voldaan.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 19-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:219

Zaaknummer: C-371/24

Wetsartikelen: Hv art. 7, Hv art. 8, Hv art. 47, Hv art. 49 lid 3, Hv art. 52 lid 1, Rl. 2016/680 art. 4 lid 1 en Rl. 2016/680 art. 10

RECHTSPRAAK

**D.A. en R.A. t. Verenigd Koninkrijk, EHRM 17 maart 2026,
nr. 46692/19**

In het Verenigd Koninkrijk geldt een plafond voor het totaal aan toeslagen voor gezinnen. Dit geldt niet voor alleenstaande ouders die minimaal 16 uur per week werken. Volgens D.A. is deze regeling discriminerend voor alleenstaande ouders met heel jonge kinderen. Het EHRM overweegt dat de staat hier een ruime margin of appreciation heeft. De maatregelen zijn bedoeld om mensen te prikkelen tot het hebben van betaald werk; volgens de regering is dat ook in het belang van het kind. Het EHRM acht dat geen kennelijk onredelijke redenering, zodat art. 14 jo. art. 1 EP en/of 8 EVRM niet zijn geschonden.

In 2013 heeft de Britse regering regelgeving aangenomen waardoor een plafond wordt gesteld voor het totale aantal toeslagen en uitkeringen dat een huishouden kan ontvangen ('original benefit cap'). Alleenstaande ouders werden niet getroffen door deze regeling als de alleenstaande tenminste 16 uur per week werkte. In 2016 werd het plafond iets verlaagd ('revised benefit cap'). Wel gold een regeling van gratis kinderopvang voor alle kinderen van drie en vier jaar oud. Klagster heeft de gevolgen van deze regeling ondervonden. Zij was in de relevante periode alleenstaande moeder van een kind dat in die periode jonger was dan twee jaar en dat dus niet in aanmerking kwam voor gratis kinderopvang. Volgens klagster kon zij in deze periode daardoor niet voldoende uren werken om in aanmerking te komen voor de uitzondering op het plafond.

Voor het EHRM heeft klagster gesteld dat deze regeling discriminerend uitpakt voor alleenstaande ouders van kinderen jonger dan twee jaar, in strijd met art. 14 jo. art. 1 EP en/of art. 8 EVRM. Het EHRM geeft zijn vaste rechtspraak over het discriminatieverbod uitgebreid weer. Het stelt in de onderhavige zaak vast dat het in deze rechtspraak een ruime uitleg heeft gegeven aan het begrip 'andere status' zoals dat in art. 14 EVRM is opgenomen en dat daardoor

niet alleen aangeboren of inherente persoonskenmerken worden afgedekt. In het onderhavige geval kan daardoor worden aangenomen dat art. 14 EVRM van toepassing is.

De vraag is vervolgens of de regering hier had moeten onderkennen dat de situaties zodanig verschillend waren dat een verschillende behandeling aangewezen was. Op nationaal niveau is al opgemerkt dat alleenstaande ouders van jonge kinderen meer moeilijkheden ervaren om 16 uur te werken dan bijvoorbeeld alleenstaande ouders van schoolgaande kinderen of stellen met kinderen. Dit is des te meer het geval bij alleenstaande ouders van kinderen jonger dan twee jaar, omdat daarvoor geen gratis kinderopvang beschikbaar is. Het feit dat er ook nog andere factoren kunnen bestaan die de inkomenspositie en het arbeidsvermogen van gezinnen beïnvloeden, is daarbij niet per se relevant. Dit betekent dat de situaties van de verschillende groepen van gezinnen inderdaad relevante verschillen vertonen.

Dat toch voor alle gezinnen hetzelfde plafond is gehanteerd en alleen voor eenoudergezinnen een uitzondering is gemaakt als de ouder meer dan 16 uur per week werkt, is volgens de regering ingegeven door overwegingen van eerlijkheid, door de noodzaak om prikkels te geven om te gaan werken en door fiscale besparingen. Het Hof ziet geen reden om hier te kiezen voor een beperkte margin of appreciation, aangezien niet is gebleken dat de regeling indirect onderscheid maakt naar geslacht en ook verder geen sprake is van onderscheid op een verdachte grond. Wel gaat het om maatregelen van sociaal en economisch beleid waarbij in de regel een ruimere margin of appreciation wordt toegekend. Een schending kan daarbij volgens eerdere rechtspraak alleen worden aangenomen als een maatregel kennelijk iedere redelijke grond ontbeert ('manifestly without reasonable foundation'). Weliswaar had deze eerdere rechtspraak betrekking op correcties en overgangsregelgeving, maar het EHRM acht het redelijk om deze standaard ook in het onderhavige geval toe te passen. Daarbij acht het ook relevant dat de onderhavige maatregel op nationaal niveau zeer breed en uitgebreid is bediscussieerd en beoordeeld. Wel moet het Hof bij zijn redelijkheidsbeoordeling in het licht van art. 3 IVRK de belangen van het kind meewegen.

Over de eigenlijke proportionaliteit van de regeling merkt het Hof op dat deze weliswaar niet heel effectief was om te dienen als prikkel om mensen aan het werk te krijgen, maar dat de regeling daar wel een zekere bijdrage aan leverde. Daarnaast waren er nog andere doelen, en hoewel die bekritiseerd zijn, besluit het Hof dat de redelijkheid en wenselijkheid daarvan binnen de beoordelingsvrijheid van de staat vallen. De maatregel is in het kader van de aanpassingen in 2015 ook nog een keer opnieuw bediscussieerd. Daarbij heeft de regering benadrukt dat het in het belang van het kind is om werkende ouders te hebben en om de bezuinigingen op sociale uitkeringen te kunnen benutten voor bestedingen aan onderwijs, kinderopvang en gezondheidszorg. Een bijkomende factor is dat voor ouders met kinderen jonger dan twee jaar weliswaar de kinderopvang niet gratis is, maar dat deze ouders wel voor

een vergoeding van maximaal 85% van de kosten in aanmerking komen; inmiddels is ook voor deze ouders bovendien de kinderopvang gratis geworden, al is de eis van minimaal twee dagen per week werken wel blijven bestaan. Die factoren maken dat de eis van 16 uur betaalde arbeid als uitzondering op het plafond niet onredelijk is, en daarmee dat art. 14 EVRM jo. 1 EP en/of 8 EVRM niet is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 17-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0317JUD004669219

Zaaknummer: 46692/19

Wetsartikelen: EVRM art. 8, EVRM art. 14 en EVRM art. 1 EP

RECHTSPRAAK

Deldwyn, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-477/24

Een derdelander heeft door zijn huwelijk met een Unieburger in 2009 een afgeleid verblijfsrecht verworven, maar verliest dat recht in 2014 omdat het huwelijk wordt ontbonden. Als de derdelander later een nieuwe verblijfskaart wil aanvragen, is daarvoor ook informatie nodig over de activiteiten van zijn ex-echtgenote, maar zij weigert haar medewerking. Het HvJ EU oordeelt dat in zo'n geval het verdedigingsbeginsel en het recht op effectieve rechtsbescherming vergen dat de relevante elementen uit het dossier van de ex-echtgenote ter beschikking worden gesteld aan de derdelander, al moet de nationale rechter hierbij wel de vertrouwelijkheid van het dossier meewegen.

Verzoeker in het hoofdgeding is in oktober 2002 met een studentenvisum in Ierland aangekomen. In 2009 is hij in Ierland getrouwd met een Unieburger, die niet zelf uit Ierland afkomstig was. Hij heeft verschillende keren een verblijfskaart aangevraagd; in 2013 is de aanvraag ingewilligd en verzoeker verkreeg daarmee tot 2018 een afgeleid verblijfsrecht. In 2014 is de echtscheiding van verzoeker uitgesproken, maar de verblijfskaart is daarop niet ingetrokken. In 2018 heeft hij verzocht om behoud van zijn verblijfsrecht op persoonlijke titel, maar deze aanvraag is afgewezen. Zijn afgeleide rechten waren afhankelijk van de activiteiten van zijn voormalige echtgenote en onduidelijk was of zij op dat moment nog in Ierland verbleef en daar haar rechten uitoefende. Volgens verzoeker had dit te maken met het feit dat zijn voormalige echtgenote niet meewerkte aan zijn verzoeken om de nodige informatie te verstrekken. Daarbij is de vraag opgekomen of de bevoegde autoriteiten zelf verplicht zouden zijn om haar dossier te verstrekken. Met enkele andere vragen heeft de verwijzende rechter deze kwestie aan het HvJ EU voorgelegd.

Voor zover relevant voor het Handvest is de vraag gerezen of het algemene beginsel van behoorlijk bestuur inhoudt dat de nationale autoriteiten verplicht kunnen zijn om een (al dan

niet bewerkt) dossier te verstrekken met het oog op de besluitvorming over verlenging van een verblijfskaart. Daarbij geldt dat art. 41 Hv niet is gericht tot de lidstaten en dat de aanvrager van een verblijfstitel dus ook niet aan het tweede lid van deze bepaling een recht kan ontleen om in elke procedure te worden gehoord en toegang te krijgen tot het dossier. Wel is het algemene beginsel van Unierecht van toepassing dat ook ten grondslag ligt aan art. 41 Hv. Het recht op toegang tot het dossier vloeit daarbij voort uit de doeltreffende uitoefening van de rechten van de verdediging. Daarnaast vergt art. 47 Hv dat een aanvrager niet alleen toegang heeft tot de gronden van een besluit dat jegens hem is genomen, maar ook tot alle gegevens van het dossier waarop de overheidsinstantie dat besluit heeft gebaseerd. In het onderhavige geval heeft de aanvrager wel groot belang bij toegang tot het dossier van zijn voormalige echtgenote, omdat hij alleen op die manier zijn positie goed kan verdedigen. Wel hebben de gegevens in het dossier betrekking op zijn voormalige echtgenote, waardoor toegang afbreuk kan doen aan de vertrouwelijkheid van die gegevens. Dit vergt dan ook een belangenafweging, die er echter niet toe mag leiden dat de rechten van de verdediging elk nuttig effect wordt ontnomen en het recht op effectieve rechtsbescherming wordt uitgehold. Het is aan de nationale rechter om in het licht van deze overwegingen te bepalen of en in hoeverre de aanvrager toegang moet kunnen hebben tot (een bewerkte versie of de essentie van) het dossier voor zover dat beslissend kan zijn voor de vaststelling van de inhoud van zijn verblijfsrecht.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 12-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:182

Zaaknummer: C-477/24

Wetsartikelen: Hv art. 41, Hv art. 47 en Rl. 2004/38/EG art. 7 lid 3 (b)

RECHTSPRAAK

EM System, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-84/24

EM System is voor 50% in handen van een aandeelhouder die op een Europese sanctielijst is geplaatst. In verband daarmee zijn de tegoeden van EM System bevroren. In die situatie moet niet alleen de op een sanctielijst geplaatste persoon in rechte kunnen opkomen tegen de bevroeringsmaatregel, maar ook een rechtspersoon, entiteit of lichaam die onder zeggenschap staat of eigendom is van die persoon. Een nationale procedure moet bovendien de mogelijkheid bieden om de bevroeringsmaatregel te laten opheffen als de tegoeden in werkelijkheid niet in bezit zijn van of onder zeggenschap staan van de op de lijst geplaatste persoon.

De rechtspersoon EM System heeft meerdere bankrekeningen bij twee Litouwse banken. Deze twee banken hebben in 2020 de tegoeden op deze bankrekeningen bevroren op de grond dat een van de aandeelhouders van EM System – die precies 50% van de aandelen heeft – op een EU-sanctielijst is geplaatst. EM System heeft hierover geprocedeerd en in het kader van deze procedure zijn prejudiciële vragen voorgelegd aan het HvJ EU.

Voor zover relevant voor het Handvest overweegt het HvJ EU dat de Raad bij het vaststellen van beperkende maatregelen het in art. 41 Hv vastgelegde beginsel van behoorlijk bestuur moet eerbiedigen, waarvan het motiveringsbeginsel onderdeel vormt. Dat betekent ook dat de betrokken entiteit, persoon of groep in kennis moet worden gesteld van de beperkende maatregelen. Iemand die op de sanctielijst is geplaatst geniet bovendien bepaalde waarborgen. Een rechtspersoon, entiteit of lichaam die niet zelf op de lijst staat, maar waarvan de tegoeden zijn bevroren omdat zij onder zeggenschap staan of in bezit zijn van een op een lijst geplaatst iemand, moet eveneens kunnen opkomen tegen de bevroeringsmaatregel. Dit vloeit voort uit art. 47 Hv, waarin ook de rechten van de verdediging worden vastgelegd. Het is aan de lidstaten om een procedure in te voeren op grond waarvan dergelijke personen, entiteiten of groepen in staat worden gesteld om effectieve rechtsbescherming te verkrijgen. Dit betekent ook dat een dergelijke procedure de mogelijkheid moet bieden om de maatregel te laten

opheffen als de entiteit, zoals in dit geval EM System, kan aantonen dat de bevroren tegoeden in werkelijkheid niet in bezit zijn van of onder zeggenschap staan van de op de lijst geplaatste persoon.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 12-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:181

Zaaknummer: C-84/24

Wetsartikelen: Hv art. 41, Hv art. 47 en Vo 765/2006

RECHTSPRAAK

Katholische Schwangerschaftsberatung, HvJ EU (GK) 17 maart 2026, zaak C-258/24

JB was als zwangerschapsadviseur werkzaam bij een vereniging binnen de katholieke kerk, maar werd ontslagen toen zij in 2013 uit de katholieke kerk trad om een extra kerkheffing te vermijden. Het HvJ EU wijst erop dat art. 4 lid 2 van richtlijn 2000/78 ruimte laat voor kerkelijke organisaties om eisen te stellen aan de overtuigingen van werknemers, maar in dit geval lijkt de ontslaggrond niet in redelijke verhouding te staan tot het doel van de vereniging. Dat maakt ook dat geen sprake is van een wezenlijk en bepalend beroepsvereiste in de zin van art. 4 lid 1 van de richtlijn.

De Katholische Schwangerschaftsberatung is een vereniging binnen de katholieke kerk in Duitsland, die zich inzet voor onder meer het adviseren van zwangere vrouwen. Alle personeelsleden in de adviescentra moeten schriftelijk de richtsnoeren van de katholieke kerk onderschrijven. Niet-naleving ervan heeft arbeidsrechtelijke gevolgen. De richtsnoeren houden onder meer in dat adviezen het doel moeten hebben het leven van het ongeboren kind te beschermen en zwangere vrouwen aan te moedigen de zwangerschap voort te zetten en hun kind te accepteren. Naar Duits recht is abortus niet strafbaar als een vrouw zich in een nood- of conflictsituatie bevindt en zich door een adviescentrum heeft laten adviseren. De vereniging verstrekt echter geen bewijs van deelname aan een adviesgesprek.

Verzoekster in het hoofdgeding, JB, was werkzaam bij de vereniging en was belast met zwangerschapsconsultaties. In 2013 heeft zij verklaard uit de katholieke kerk te treden omdat haar een extra kerkheffing werd opgelegd in verband met haar interconfessionele huwelijk met iemand met een hoog inkomen. Vanwege deze uittreding heeft de vereniging besloten haar te ontslaan. Op dat moment waren in het adviescentrum waar zij werkte zes andere vrouwen werkzaam, waarvan twee geen lid waren van de katholieke kerk. Om die reden heeft JB geprocedeerd over het ontslag. In deze procedure zijn vragen over de uitleg van Unierecht opgekomen die het Bundesarbeitsgericht nu aan het HvJ EU heeft voorgelegd.

Voor het HvJ EU staat vast dat het ontslag van JB is gebaseerd op een regeling die uitsluitend van toepassing is op katholieke werknemers, zodat sprake is van een direct onderscheid op grond van godsdienst. Onbetwist is ook dat de vereniging een religieuze organisatie is in de zin van art. 4 lid 2 van richtlijn 2000/78. De vraag is of er voor het directe onderscheid een rechtvaardiging kan worden gevonden in het licht van dit artikellid. Bij de beantwoording van die vraag is relevant dat de richtlijn weliswaar het discriminatieverbod beschermt, maar dat de richtlijn ook tot doel heeft rekening te houden met het recht op autonomie van kerken en op levensbeschouwelijke of religieuze grondslag gebaseerde organisaties, zoals wordt beschermd door art. 10 Hv, dat overeenstemt met art. 9 EVRM. Deze laatste bepaling beschermt volgens de EHRM-rechtspraak ook het negatieve recht om geen godsdienst aan te hangen of te belijden. Dit omvat ook een recht om een religieuze gemeenschap te verlaten. De religieuze autonomie houdt in dat de staat het recht van de organisatie of gemeenschap eerbiedigt om volgens hun eigen regels en belangen om te gaan met dissidente stromingen die een bedreiging voor hun samenhang, imago of eenheid kunnen vormen. Tegelijkertijd kan vanwege het discriminatieverbod van art. 21 Hv een geloofsgemeenschap niet volstaan met een beroep op een werkelijke of potentiële bedreiging van haar autonomie om elk op godsdienst of overtuiging gebaseerd verschil in behandeling te rechtvaardigen. Daarvoor is het nodig dat de geloofsgemeenschap in het concrete geval aantoont dat het beweerd risico van aantasting van haar autonomie waarschijnlijk en substantieel is, dat het verschil in behandeling in kwestie de wezenlijke inhoud van het recht op gelijkheid niet aantast, dat het niet verder gaat dan noodzakelijk is om dat risico uit te sluiten en dat het evenmin een doel dient dat geen verband houdt met de uitoefening van de autonomie van die gemeenschap. De nationale rechter moet verzekeren dat aan deze voorwaarden is voldaan door een diepgaand onderzoek van de omstandigheden van het geval en een grondige afweging van de betrokken belangen.

Ook art. 4 lid 1, tweede alinea, zou in deze zaak toepassing kunnen vinden. Deze bepaling vereist dat er een objectief verifieerbaar, rechtstreeks verband bestaat tussen een op basis van religieuze grondslag gesteld beroepsvereiste en de activiteiten die een werknemer uitvoert. Dat kan gelegen zijn in de aard van de activiteiten, maar ook in de noodzaak om de kerk of organisatie geloofwaardig naar buiten toe te vertegenwoordigen. Verder moet het beroepsvereiste wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd zijn. Over de uitleg van deze vereisten heeft het HvJ EU zich al eerder uitgesproken. In het licht van die rechtspraak moet de nationale rechter bepalen of aan deze eisen is voldaan, waarbij hen de nodige ruimte toekomt om de verschillende rechten en belangen tegen elkaar af te wegen. Het evenredigheidsbeginsel vergt wel dat zo'n afweging daadwerkelijk plaatsvindt.

In het licht van art. 4 lid 2 van de richtlijn geeft het HvJ EU de nationale rechter mee dat er a

priori een objectief verifieerbaar rechtstreeks verband bestaat tussen het verstrekken van zwangerschapsadvies en het vereiste om een houding van goede trouw en loyaliteit aan de richtsnoeren en de grondslag van een vereniging als deze aan te nemen. Een dergelijk beroepsvereiste lijkt bovendien in beginsel wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd gelet op de grondslag. Voor het vereiste dat iemand niet uittreedt uit de kerk is dit anders. Dit lijkt niet wezenlijk voor de beroepsactiviteit, ook al nu is gebleken dat de adviesfunctie ook wordt uitgeoefend door werknemers van de vereniging die geen lid zijn van de katholieke kerk. In dit geval is de uittreding ook niet gemotiveerd door een distantiëring of afwijzing van de fundamentele voorschriften of waarden van de kerk, wat nog een rechtvaardiging zou kunnen vormen, maar met de wens om een extra kerkheffing te vermijden. In dit geval is verder ook niet onderzocht of JB nog bereid zou zijn de waarden en waarheden van de kerk te blijven eerbiedigen en uitdragen. Tot slot is onduidelijk of het risico van aantasting van de grondslag of autonomie van de kerk in dit geval zodanig is dat het ontslag gerechtvaardigd is. Daarbij is ook relevant dat de uittreding vanwege de kerkheffing weliswaar kan worden gezien als deloyaal aan de kerk, maar nog niet als deloyaal ten aanzien van de vereniging waarvoor zij werkt.

Voor zover de vragen zijn gericht op de betekenis van art. 4 lid 1 van de richtlijn voor deze zaak is nog relevant dat deze bepaling strikt moet worden uitgelegd. In dit verband benadrukt het HvJ EU nogmaals dat het vereiste van niet te zijn uitgetreden of de verplichting weer toe te treden, niet objectief is ingegeven door de aard van de activiteiten van een zwangerschapsadviseur of door de context waarin deze haar activiteiten moet uitvoeren. Art. 4 lid 1 van de richtlijn kan dan ook geen rechtvaardiging bieden voor een verschil in behandeling als in het hoofdgeding aan de orde.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 17-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:211

Zaaknummer: C-258/24 en 9 EVRM

Rechters: K. Lenaerts, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos, F. Schalin, S. Rodin, E. Regan, D. Gratsias, M. Gavalec, S. Gervasoni, N. Fenger en R. Frenco

Wetsartikelen: Richtlijn 2000/78/EG

RECHTSPRAAK

M.A. t. Frankrijk, EHRM 19 maart 2026, nr. 34324/24

M.A. is in 2024 met haar in Frankrijk geboren dochter vanuit Tunesië naar Frankrijk vertrokken. Haar voormalige echtgenoot, H.A., heeft daarop een kinderontvoeringsprocedure ingesteld die heeft geleid tot het oordeel dat de dochter onmiddellijk moest terugkeren naar Tunesië. Het EHRM oordeelt dat de nationale rechters de zaak snel hebben beoordeeld, maar dat zij te weinig rekening hebben gehouden met het verzet van de (elf-/twaalfjarige) dochter tegen de terugkeer en met het belang van het kind. Gelet daarop hebben zij een geen goede belangenafweging gemaakt, in strijd met art. 8 EVRM.

Klaagster, die de Tunesische en Franse nationaliteit heeft, is in 2009 in Tunesië getrouwd met H.A., die de Belgische en Tunesische nationaliteit heeft. In 2012 is uit hun huwelijk in Frankrijk een dochter, I., geboren, die de Franse en Tunesische nationaliteit heeft. Later besloot H.A. terug te keren naar Tunesië, terwijl klagster met I. in Frankrijk bleef wonen. In 2015 voegden klagster en I. zich bij H.A., maar in datzelfde jaar gingen klagster en H.A. uit elkaar. Daarbij werd vastgelegd dat I. bij klagster zou wonen en dat H.A. een omgangsrecht zou hebben. Dit werd later ook erkend in het echtscheidingsvonnis. In 2023 diende H.A. een verzoek in om uitbreiding van de omgangsregeling. In datzelfde jaar besloot klagster naar Parijs te verhuizen omdat ze daar een baan aangeboden had gekregen. Haar plan was om I. mee te nemen en daar te laten wonen. Ook in 2023 meldde een kinderpsychiater dat I. bang was voor de bezoeken aan haar vader, omdat die haar indirect had blootgesteld aan pornografische afbeeldingen. In 2024 gingen klagster en I. samen naar Frankrijk. Daarop heeft H.A. aangifte gedaan wegens kinderontvoering. De Franse rechter oordeelde in de daaropvolgende procedure dat de overbrenging van I. naar Frankrijk onrechtmatig was en dat I. onmiddellijk zou moeten terugkeren naar Tunesië. Deze uitspraak werd in hoger beroep bevestigd en de cassatierechter verklaarde het cassatieberoep niet-ontvankelijk.

Voor het EHRM heeft klagster gesteld dat art. 6 en 8 EVRM zijn geschonden door de Franse rechterlijke oordelen waarin haar is opgedragen I. terug te laten keren naar Tunesië. Het Hof

beoordeelt de zaak in het licht van het door art. 8 EVRM beschermde recht op het respect voor het gezinsleven. Het stelt vast dat de rechterlijke beoordeling heeft plaatsgevonden binnen de in de Haagse Conventie gestelde termijnen. Gebleken is verder dat er verschil van opvatting bestond over de risico's van terugkeer van I. tussen de Franse rechters en het Franse Openbaar Ministerie. Het OM heeft de gedwongen tenuitvoerlegging op eigen initiatief beëindigd om rekening te kunnen houden met de verklaringen van I. Bij de beoordeling van de rechterlijke uitspraken moet het EHRM verder rekening houden met de zorgen over het gedrag van H.A., waarbij de vraag is of dat een ernstig risico voor I. opleverde. Daarbij is relevant dat het arrest in hoger beroep weliswaar uitvoerig gemotiveerd concludeerde dat zo'n ernstig risico niet bestond, maar dat is nagelaten om uitleg te geven over hoe met de verklaringen van I. is omgegaan (terwijl die volgens de rechter in eerste aanleg voldoende nauwkeurig, gemotiveerd en geloofwaardig waren) en hoe is gehandeld in het licht van de tegengestelde opvattingen van het OM. Daarbij is in het bijzonder relevant dat I. haar mening heeft uitgesproken toen zij elf en twaalf jaar oud was en dat zij een voldoende mate van rijpheid had bereikt om die mening serieus in aanmerking te nemen. Aangegeven is niet hoe haar verzet is afgewogen tegen het beginsel van onmiddellijke terugkeer en het beginsel van het belang van het kind. Dat met spoed moet worden gehandeld betekent ook niet dat zo'n grondige toetsing achterwege kan blijven. Dit alles samen genomen betekent dat de nationale rechters geen goede afweging hebben gemaakt en dat art. 8 EVRM is geschonden door onmiddellijke terugkeer te gelasten.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 19-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0319JUD003432424

Zaaknummer: 34324/24

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

Manjani t. Albanië, EHRM 10 maart 2026, nr. 32283/23

Manjani is in 2006 veroordeeld vanwege een impulsieve, niet-gewelddadige diefstal die hij op 15-jarige leeftijd pleegde. Hij heeft zijn straf uitgezeten en is gerehabiliteerd. Na een rechtenstudie wil hij nu de opleiding tot officier van justitie volgen, maar hoewel de veroordeling 14 jaar geleden plaatsvond, wordt hij vanwege zijn strafblad toch geweigerd. Die weigering vormt volgens het EHRM een inbreuk op zijn persoonlijke levenssfeer. Zo'n weigering moet op basis van een individuele beoordeling plaatsvinden en in dit geval hadden allerlei verzachtende omstandigheden moeten worden meegewogen. Nu dat niet is gebeurd, is art. 8 EVRM geschonden.

In 2006 is klager, toen 15 jaar oud, veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf wegens diefstal. Daarbij is een aantal verzachtende omstandigheden meegewogen en omdat klager nog naar school ging, werd de tenuitvoerlegging van de straf met drie jaar opgeschort. In 2017 werd klager formeel als 'gerehabiliteerd' aangemerkt. Hij studeerde rechten en werkt sinds 2019 bij het openbaar ministerie. In 2020 deed hij mee aan een toelatingsprocedure voor de opleiding voor de staande magistratuur. Daarbij meldde hij ook zijn eerdere veroordeling. De Raad voor het Openbaar Ministerie (HPC) concludeerde hieruit dat klager niet voldeed aan de toelatingsvereisten voor de opleiding. Klager is tegen de beslissing om hem niet toe te laten tot de opleiding opgekomen, maar de Hoge Raad en het Constitutionele Hof oordeelden in laatste instantie dat de integriteit van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie moesten prevaleren boven het individuele belang van klager.

Voor het EHRM heeft klager gesteld dat de beslissing om hem niet toe te laten tot de opleiding in strijd is met art. 8 EVRM. Het Hof overweegt dat klager niet om puur professionele redenen is afgewezen; hij was op zichzelf voldoende gekwalificeerd. De enige reden voor de afwijzing was gelegen in een eerdere veroordeling (op dat moment 14 jaar geleden) voor een vergrijp dat hij als 15-jarige had gepleegd. De daaruit blijkende absolute, permanente onmogelijkheid voor klager om door te groeien binnen het openbaar ministerie heeft een ernstige en duidelijke

impact op zijn persoonlijke keuzevrijheid en op de mogelijkheden om vorm te geven aan zijn sociale identiteit en zijn relaties met anderen. Dit betekent dat art. 8 EVRM van toepassing is en dat hierop inbreuk is gemaakt.

Op zichzelf diende de inbreuk legitieme doelstellingen, maar het Hof twijfelt over de vraag of de onderliggende regelingen duidelijk genoeg zijn om aan het legaliteitsvereiste te voldoen. Het acht het echter niet nodig om daarover een definitieve uitspraak te doen, omdat de klachten hoe dan ook gegrond zijn in het licht van het proportionaliteitsvereiste. Dat vereiste vergde in dit geval een individuele beoordeling, terwijl die niet voldoende is uitgevoerd. In het bijzonder is geen rekening gehouden met het feit dat klager pas 15 jaar oud was toen hij de diefstal pleegde en met het feit dat er toen al veel verzachtende omstandigheden waren, zoals het niet-gewelddadige karakter en impulsieve karakter van de diefstal. Evenmin is onderzocht of er aanwijzingen waren dat klager zich als officier van justitie niet zou gedragen in lijn met de verwachtingen, terwijl hij sinds zijn veroordeling nooit meer in aanraking is gekomen met justitie. Het Hof wijst er verder op dat het VN-Kinderrechtenverdrag streeft naar re-integratie in de samenleving van minderjarige delinquenten en dat dit verdrag in het Albanese jeugdrecht is geïncorporeerd. Gelet op dit alles is art. 8 EVRM geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 10-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0310JUD003228323

Zaaknummer: 32283/23

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

Sekour t. Frankrijk, EHRM 12 maart 2026, nr. 52496/19

Sekour is in 2015 voorlopige hechtenis genomen in verband met zijn pogingen om zich in Syrië bij Islamitische Staat aan te sluiten. Mede vanwege zijn gedrag in de gevangenis werd hij in isolatie genomen. De isolatiemaatregel werd twintig keer verlengd, maar Sekour is maar tegen vier verlengingen opgekomen. Het EHRM beoordeelt uiteindelijk maar twee perioden, maar doet dat wel in het licht van de lange isolatieperiode als geheel. De isolatiemaatregel zelf acht het niet onredelijk, de omstandigheden van isolatie waren goed en de procedures tot verlenging waren zorgvuldig. Art. 3 jo. 13 EVRM zijn dan ook niet geschonden.

Klager was 13 toen hij naar Frankrijk kwam in het kader van gezinshereniging. In 2015 is hij in voorlopige hechtenis genomen in verband met zijn pogingen om naar Syrië te reizen en zich daar aan te sluiten bij Islamitische Staat. Hij werd een jaar later ondergebracht in een speciale isolatie-afdeling ter voorkoming van radicalisering van de gevangenis, onder meer op basis van zijn gedrag (hij werd tijdens de detentie veroordeeld voor geweldgebruik en heling) en omdat hij verschillende verboden voorwerpen in zijn cel had. De isolatiemaatregel werd als ordehandhavingsmaatregel een groot aantal keren verlengd voor de verschillende gevangnissen waarin hij in voorlopige hechtenis heeft gezeten. Daardoor heeft hij vrijwel de gehele periode tot 2022 in isolatie doorgebracht. In 2023 werd een uitzettingsbesluit genomen jegens klager. Op 17 maart 2023 kwam hij vrij en op die datum is hij uitgezet naar Algerije.

Bij het EHRM heeft klager gesteld dat zijn langdurige isolatie in strijd komt met art. 3 en 8 EVRM. Het Hof gaat allereerst in op de vraag of klager de verschillende beschikbare rechtsmiddelen wel heeft uitgeput. De regering heeft gewezen op de mogelijkheid van het indienen van beroep tot nietigverklaring wegens machtsmisbruik. Het EHRM concludeert dat dit inderdaad een bruikbaar rechtsmiddel zou zijn, omdat de bestuursrechter hierdoor in staat is om te beoordelen of de feiten de isolatiebeslissing konden rechtvaardigen. Ook een kortgedingprocedure had tot de mogelijkheden behoord, net als enkele andere procedures.

Het EHRM stelt vast dat deze rechtsmiddelen maar bij vier van de twintig verlengingsbeslissingen zijn benut. Gelet op de feiten concludeert het Hof bovendien dat maar in twee gevallen daadwerkelijk kan worden gesproken van volwaardige uitputting van rechtsmiddelen.

Dit is in die zin relevant dat het normaal gesproken kijkt naar de gehele periode waarin iemand in isolatie heeft gezeten, maar dat het nu alleen rekening houdt met de perioden waarvoor klager de nationale rechtsmiddelen heeft uitgeput. Weliswaar heeft hij in zijn initiële klacht niet voor beide perioden inhoudelijke argumenten gepresenteerd, maar het EHRM is bereid om zijn later ingebrachte opmerkingen over een van de perioden toch mee te nemen in zijn beoordeling. Hoewel het Hof zich daardoor maar over twee perioden hoeft uit te spreken, ziet het aanleiding om naar het concrete effect van de cumulatieve duur van de isolatieperiodes te kijken.

Het Hof toont zich bewust van het bijzondere risico voor de veiligheid in penitentiaire inrichtingen kan bestaan bij de detentie van personen die worden vervolgd wegens terroristische activiteiten. Het Hof acht de isolatiebeslissing in het licht van de omstandigheden in deze zaak niet willekeurig. Verder acht het relevant dat klager nog wel het recht behield op informatie, bezoek, schriftelijke en telefonisch correspondentie en godsdienstoefening, net als een uur in de open lucht en tenminste tweemaal per week een onderzoek door de gevangenisarts. Te grote isolatie werd bovendien voorkomen door de verplichting om nog wel bepaalde bijeenkomsten te organiseren, bijvoorbeeld bij religieuze feestdagen. Daarnaast was vastgelegd dat de detentierichting van voldoende materiële kwaliteit moest zijn. De besluitvorming rondom verlenging van een isolatiemaatregel is bovendien voorzien van voldoende waarborgen, die in zichzelf bruikbaar zijn om te voorkomen dat een in voorarrest gehouden persoon gevolgen ondervindt die in strijd zijn met art. 3 EVRM. Art. 3 EVRM is dan ook niet geschonden, net zomin als art. 13 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 12-03-2026

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2026:0312JUD005249619

Zaaknummer: 52496/19

Wetsartikelen: EVRM art. 3, EVRM art. 13 en EVRM art. 35 lid 1

RECHTSPRAAK

Shipova, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-43/24

K.M.H. is bij geboorte in Bulgarije als man in het register van de burgerlijke stand vermeld, maar zij identificeert zich als vrouw. Zij woont in Italië en ervaart daar regelmatig ongemak van de discrepantie tussen haar uiterlijk en het op haar identiteitskaart vermelde geslacht. Naar Bulgaars recht is zonder geslachtsveranderende operatie wijziging van het geboorteregister echter niet mogelijk. Het EHRM overweegt dat de genoemde discrepantie en ongemakken een belemmering van het vrij verkeer kunnen opleveren. Daarvoor is geen rechtvaardiging denkbaar, nu staten juist verplicht zijn iemands genderidentiteit aan te passen. Dit moet de nationale rechter door Unierechtconforme interpretatie oplossen.

K.M.H. is bij geboorte in Bulgarije geregistreerd als man in het register van de burgerlijke stand. De voornaam, patroniem en familienaam corresponderen met dat geslacht. Ook het persoonlijk identificatienummer identificeert K.M.H. als man. K.M.H. heeft zich echter altijd vrouw gevoeld en in 2014 is zij in Italië met een hormoonbehandeling begonnen. Zij woont daar nu nog steeds, maar wordt dagelijks geconfronteerd met ongemakken en problemen die verband houden met de discrepantie tussen haar uiterlijk en het op haar identiteitsdocumenten vermelde geslacht. Zij heeft in Bulgarije dan ook verzocht om aanpassing van het geboortegeslacht en de daarbij behorende namen en identificaties. Bulgaarse wetgeving voorziet echter niet in de mogelijkheid om op psychologische gronden of wegens zelfbeschikking het register van de burgerlijke stand te wijzigen. In de rechterlijke procedure hierover heeft de Bulgaarse rechter prejudiciële vragen voorgelegd aan het HvJ EU.

Het HvJ EU stelt voorop dat de uitoefening van het in art. 21 VWEU neergelegde recht om vrij op het grondgebied van de lidstaten te reizen en te verblijven kan worden belemmerd door de

weigering om een wijziging van genderidentiteit te erkennen. Zo'n weigering kan namelijk voor de betrokkene ernstige ongemakken van administratieve, professionele en persoonlijke aard veroorzaken. K.M.H. moet namelijk regelmatig twijfels wegnemen die kunnen ontstaan doordat de geslachtsaanduiding op haar identiteitskaart en haar genderidentiteit niet met elkaar corresponderen. Zo'n belemmering van het vrije verkeer kan alleen worden gerechtvaardigd als hieraan objectieve overwegingen van algemeen belang ten grondslag liggen en de belemmering evenredig is aan het nagestreefde doel. Bovendien komt zo'n belemmering blijkens art. 51 lid 1 Hv binnen het bereik van het Handvest, wat betekent dat ook het recht op respect voor het privéleven en het familie- en gezinsleven moet worden meegenomen. Deze rechten moeten vanwege art. 52 lid 3 Hv worden gelezen in overeenstemming met de EHRM-rechtspraak over art. 8 EVRM. Uit die rechtspraak volgt dat de staten verplicht zijn om te voorzien in een duidelijke, voorzienbare procedure voor juridische erkenning van iemands genderidentiteit. Het EHRM heeft bovendien in twee zaken tegen Bulgarije al geoordeeld dat de toepasselijke wetgeving in strijd is met art. 8 EVRM. Het HvJ EU zelf heeft bovendien bepaald dat zo'n nationale regeling in beginsel onverenigbaar is met het Unierecht. Door discriminatie op grond van het verschil tussen het biologische geslacht en de genderidentiteit te gedogen, zou afbreuk worden gedaan aan het respect voor de waardigheid en de vrijheid waarop de betrokkene recht heeft. Dit betekent dat het Unierecht in weg staat aan een nationale regeling die niet voorziet in de mogelijkheid om de in de burgerlijke stand opgenomen gendergegevens te wijzigen. Een nationale rechter moet de relevante nationale wetgeving zo mogelijk uitleggen in overeenstemming hiermee en desnoods de wetgeving buiten toepassing laten. Daaraan kan niet afdoen dat een nationale rechter verplicht is om de uitleg van wetgeving die is gegeven door de hoogste nationale rechter te volgen.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 12-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:183

Zaaknummer: C-43/24

Wetsartikelen: EVRM art. 8, VWEU art. 21 lid 1, Hv art. 7, Hv art. 51 lid 1, Hv art. 52 lid 3 en RL 2004/38/EG art. 4 lid 3

RECHTSPRAAK

Zirvatta, HvJ EU 12 maart 2026, zaak C-597/24

Een docent met een handicap en sterk verminderde arbeidsgeschiktheid wil gebruik maken van een mobiliteitsprogramma om van de ene naar de andere provincie over te stappen. Mensen met een handicap krijgen daarbij voorrang, maar pas als vacatures niet binnen de andere provincie kunnen worden vervuld. Het HvJ EU overweegt dat een algemene regeling als deze niet kan worden beschouwd als een ‘redelijke tegemoetkoming’ in de zin van art. 5 van richtlijn 2000/78. Evenmin is duidelijk sprake van een onderscheid naar handicap, nu docenten met een handicap eerder worden bevoordeeld dan benadeeld door de mobiliteitsregeling.

C.M. is docent in de provincie Mantova. Zij heeft een handicap die een blijvende vermindering van haar arbeidsgeschiktheid van 70% meebrengt. In het kader van een mobiliteitsprogramma heeft zij verzocht om overplaatsing naar een andere provincie, waarbij zij zich heeft beroepen op een in de wetgeving opgenomen bepaling voor voorrang voor personen met een invaliditeitsgraad van meer dan twee derde. Haar overplaatsingsverzoek is afgewezen omdat er onvoldoende posten beschikbaar waren en de wel beschikbare plaatsen waren toegewezen in het kader van interne overplaatsingen binnen de provincie. C.M. heeft hierover geprocedeerd en in verband met deze procedure zijn prejudiciële vragen aan het HvJ EU voorgelegd.

In dit geval moet eerst worden onderzocht of de nationale mobiliteitsregeling die voorrang verleent aan bepaalde docenten met een handicap, voorziet in ‘redelijke aanpassingen’ in de zin van artikel 5 van richtlijn 2000/78. Dit begrip moet ruim worden opgevat, wat betekent dat het ziet op de verwijdering van de verschillende obstakels die personen met een handicap beletten om volledig en daadwerkelijk aan het beroepsleven deel te nemen op voet van gelijkheid met de overige werknemers. Daarbij kan ook aanstelling in een andere functie een passende maatregel vormen, maar die mogelijkheid bestaat alleen als er tenminste een vacante functie bestaat die de betrokken werknemer kan vervullen. In dit geval geldt volgens

de nationale regeling dat mobiliteit binnen een provincie voorafgaat aan het onderzoeken van verzoeken om mobiliteit tussen provincies. Het HvJ EU acht dat niet onredelijk omdat in dit geval wordt voorzien in maatregelen met een algemeen en abstract karakter. Die voorzien niet in maatregelen ten aanzien van een persoon met een handicap 'naargelang de behoefte in een concrete situatie' in de zin van art. 5 van de richtlijn. Daarom kan de voorrang op het gebied van mobiliteit ook niet worden geacht te voorzien in redelijke aanpassingen in de zin van de richtlijn, zodat artikel 5 van de richtlijn ook niet in de weg staat aan een algemene mobiliteits- en voorrangsregeling als de onderhavige.

De tweede vraag is of art. 2 lid 2 onder b van de richtlijn, gelezen in het licht van art. 21 en 26 Hv, in de weg zou kunnen staan aan een mobiliteitsregeling als voorgelegd. Het is aan de verwijzende rechter om na te gaan of de toepasselijke regeling werknemers met een handicap 'bijzonder benadeelt' in de zin van de richtlijn. Daarbij is het voldoende als wordt aangetoond dat de door de richtlijn beschermde personen als gevolg van een bepaling, maatstaf of handelwijze worden benadeeld. Dat kan bijvoorbeeld worden vastgesteld als die bepaling, maatstaf of handelwijze een aanzienlijk groter percentage werknemers met een handicap treft dan werknemers die geen handicap hebben. Het dossier geeft van een dergelijke benadeling geen blijk, omdat C.M. ten opzichte van docenten zonder handicap tenminste in een voordelige positie verkeert. Niet-gehandicapte docenten kunnen immers alleen in aanmerking komen voor posten als alle prioritaire verzoeken zijn ingewilligd. Bij gebreke van een bijzondere benadeling hoeft niet te worden onderzocht of er een rechtvaardiging hiervoor bestaat in het licht van het mobiliteitsdoel. Wel kan van belang zijn dat richtlijn 2000/78 niet alleen beschermt tegen discriminatie van mensen met en zonder handicap, maar ook tegen discriminatie van mensen met een handicap onderling. Vanwege de beperkte informatie in het dossier kan het HvJ EU niet beoordelen of de situaties van verschillende personen met een handicap in deze zaak vergelijkbaar zijn en of voor een verschil in behandeling eventueel een rechtvaardiging bestaat.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 12-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:198

Zaaknummer: C-597/24

Rechters: M.L. Arastey Sahún, E. Regan en D. Gratsias

Wetsartikelen: Hv art. 21, Hv art. 26, Rl 2000/78/EG art. 2 lid 2 en Rl 2000/78/EG art. 2 lid 5

RECHTSPRAAK

Županijsko državno odvetništvo, HvJ EU (GK) 17 maart 2026, zaak C-8/24, [Hv art. 47; Vo 2018/1805 art. 19 lid 1 (h)]

In Slovenië liep een strafzaak tegen vier mensen vanwege het verschaffen van een voordeel bij de verkoop van aandelen aan vennootschap L.Z. De aandelen die de opbrengst vormden van het strafbare feit worden gehouden door de in Kroatië gevestigde vennootschap D. Op nationaal niveau zijn vragen gerezen over procedurele waarborgen die aan D. zijn geboden rondom het confiscatiebevel. Dit wordt gereguleerd door verordening 2018/1805, die in uitzonderlijke situaties en bij manifeste schending van procedurele rechten een uitzondering op uitvoering van het confiscatiebevel toelaat. De nationale rechter moet volgens de tweestappentoets van Aranyosi nagaan of daarvoor reden bestaat.

In 2017 is in Slovenië een strafprocedure ingeleid tegen vier beklaagden op verdenking van misbruik van functie en bevoegdheden door de vennootschap I.J.S. een onrechtmatig vermogensvoordeel te verschaffen bij de aankoop van aandelen van vennootschap L.Z. De aandelen die de opbrengst vormden van dit strafbare feit en die worden gehouden door de in Kroatië gevestigde vennootschap D. zijn bevroren. D. heeft tegen deze bevroeringsbevelen beroep ingesteld, maar deze beroepen zijn verworpen. In 2020 zijn de vier beklaagden in eerste aanleg vrijgesproken, maar heeft de rechter wel een confiscatiebevel uitgevaardigd met betrekking tot de door D. gehouden aandelen van L.Z. De verwijzende rechter vraagt zich nu af of de grondrechten die D. aan het Handvest kan ontleen in verband hiermee voldoende zijn geëerbiedigd. Deze vraag heeft het voorgelegd aan het HvJ EU.

Het HvJ EU beredeneert allereerst dat verordening 2018/1805 van toepassing is op een confiscatiebevel als aan de orde in het hoofdgeding. Aan de opzet van deze verordening ligt het beginsel van wederzijdse erkenning ten grondslag, dat een lidstaat er in beginsel toe verplicht om door een andere lidstaat uitgevaardigde confiscatiebevelen te erkennen en ter

tenuitvoerlegging ervan de nodige maatregelen te nemen. De uitvoerende autoriteit kan dat volgens art. 19 lid 1 (h) van de richtlijn weigeren als er gegronde redenen zijn om op basis van specifieke en objectieve gegevens aan te nemen dat de tenuitvoerlegging van dat bevel in de bijzondere omstandigheden van het geval zou leiden tot een manifeste schending van een relevant, in het Handvest vervat grondrecht, met name het recht op een doeltreffende voorziening in rechte, het recht op een onpartijdig gerecht en de rechten van de verdediging. Aangenomen moet daarbij worden dat zo'n weigering alleen kan worden gegeven als er in het individuele geval een op de omstandigheden van dat geval afgestemd onderzoek is verricht naar een manifeste schending van een grondrecht. Daarbij moet de tweestappentoets worden uitgevoerd die het HvJ EU in *Aranyosi* al heeft vastgelegd en die in de verordening expliciet is gecodificeerd. De verordeningsbepaling stelt voor de weigering strenge eisen door zich te beperken tot uitzonderlijke situaties en te vereisen dat er sprake is van een manifeste schending.

In het onderhavige geval speelt in het bijzonder mee dat de door het confiscatiebevel getroffen persoon in de uitvaardigende lidstaat niet is opgeroepen om deel te nemen aan alle fasen van de strafprocedure die tot het confiscatiebevel hebben geleid, dat hij niet in kennis is gesteld van zijn recht op toegang tot een advocaat en dat de volledige tekst van het relevante vonnis hem niet is betekend in een taal die hij begrijpt. Daarbij is relevant dat richtlijn 2014/42 de lidstaten verplicht tot het vaststellen van gemeenschappelijke minimumvoorschriften voor bevrozing en confiscatie bij strafbare feiten. Art. 8 van die richtlijn vereist dat de lidstaten daarbij voorzien in de nodige rechtsbescherming, in een mededeling aan de betrokkene en in toegang tot een advocaat. Deze rechten zijn van bijzonder belang in het licht van art. 47 lid 1 Hv en de waarborging van deze rechten is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de uitvaardigende lidstaat. Gelet hierop kan iemand die is getroffen door een confiscatiebevel zich in beginsel niet beroepen op de omstandigheden in art. 19 lid 1 (h) van de verordening, omdat moet worden aangenomen dat de nodige rechtsmiddelen en procedurele waarborgen beschikbaar zijn. Dit is alleen anders als men kan aantonen dat bijzondere omstandigheden het voor die persoon onmogelijk of op zijn minst uiterst moeilijk hebben gemaakt om die rechtsmiddelen aan te wenden, of dat die omstandigheden de doeltreffendheid ervan hebben aangetast.

In dit geval is gebleken dat D. beroep heeft ingesteld tegen de bevrozingsbevelen, maar dat de vennootschap geen gebruik heeft gemaakt van de rechtsmiddelen waarin de wetgeving van de uitvaardigende lidstaat voorziet om het confiscatiebevel aan te vechten. D. heeft daarbij betwist dat een voldoende volledige betekening heeft plaatsgevonden van het vonnis waarin het confiscatiebevel was vervat. Uit de verwijzingsbeslissing blijkt echter dat de uittreksels die wel zijn betekend wel het gedeelte bevatten dat betrekking heeft op de geconfisqueerde

opbrengsten en ook dat is voorzien in een Kroatische vertaling. Dit lijkt voldoende te moeten zijn om D. in staat te stellen om daadwerkelijk gebruik te maken van de beschikbare rechtsmiddelen. Als de verwijzende rechter toch op basis van specifieke en objectieve gegevens zou betwijfelen dat het confiscatiebevel voldoende is betekend en of de grondrechten zijn geëerbiedigd, is hij verplicht om de uitvaardigende autoriteit te verzoeken alle nodige informatie te verstrekken om te kunnen bepalen of die twijfel gegrond is.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 17-03-2026

ECLI: ECLI:EU:C:2026:210

Zaaknummer: C-8/24

Wetsartikelen: Hv art. 47, Vo 2018/1805 art. 19 lid 1 (h), Rl 2014/42 art. 1 lid 1 en Rl 2014/42 art. 8 lid 1

ANNOTATIE

Z. t. IJsland (EHRM, 3538/21) – Consent-gericht onderzoek naar seksuele misdrijven onder artikel 8 EVRM: onderweg naar ‘yes means yes’?

H.A.W. Koch

1. Deze zaak draait om de aanranding van een meisje tijdens een festival op IJsland, in het licht van de nieuwe IJslandse *consent-based* strafwetgeving op het gebied van seksuele misdrijven. Verdachte O. heeft toegegeven dat hij in de nacht de tent van de minderjarige Z. is binnengegaan en daar zonder dat zij vooraf fysiek of verbaal contact hadden, bij haar is gaan liggen en zijn hand onder haar trui op haar borst heeft gelegd. O. verklaart dat hij stopte toen hij merkte dat Z. dit niet wilde en ontkent dat zijn gedrag seksueel van aard was. De vervolgende instanties zijn gezien zijn verklaring van mening dat er onvoldoende bewijs is dat O. opzet op aanranding had en seponeren de zaak. Het Hof neemt echter een schending van artikel 8 EVRM aan, omdat in de opsporing en vervolging van seksuele misdrijven consent altijd centraal moet staan. Dat was in deze zaak niet het geval door de onevenredige focus van de autoriteiten op het (gebrek aan) bewijs van het opzet van O. Zij hebben daardoor volgens het Hof nagelaten een consent-gericht onderzoek te verrichten en daarbij zorgvuldig na te gaan of er aanwijzingen zijn dat Z. met de seksuele handelingen had ingestemd.

De feiten en de nationale procedure

2. In de zomer van 2019 bezoekt Z. (toen 16 jaar oud) een festival met haar vrienden. Volgens haar aangifte is zij hier 's nachts in haar tent door de voor haar onbekende O. (toen 23 jaar oud) zonder instemming zowel boven als onder haar kleding aangeraakt op haar borsten en geslachtsdelen, terwijl zij ernstig onder invloed was en in een sluimerende toestand verkeerde. Z. verklaart dat zij op een gegeven moment wakker werd met haar kleren gedeeltelijk uitgetrokken, terwijl O. zonder trui en met een losgemaakte riem naast haar lag. Z. heeft daarop meerdere keren geprobeerd O. weg te duwen en heeft tegen hem gezegd dat hij moest stoppen, wat hij niet deed totdat zij de tent wist te verlaten. De IJslandse politie heeft de zaak onderzocht onder de strafbaarstelling van aanranding.

3. Uit het onderzoek van de politie komt naar voren dat Z. in de nacht een video naar een vriend heeft gestuurd waarop zij huilend in haar tent ligt met O. naast zich. Hoewel de opname dit niet laat zien, werd Z. volgens haar verklaring op dat moment door hem betast. Later is zij naar een centrum voor slachtoffers van seksueel geweld gegaan waar zij een soa-test heeft laten afnemen. Tijdens zijn verhoor door de politie ontkent O. de beschuldigingen. Wel geeft hij toe dat zijn gedrag ‘a little wrong’ was en dat hij had gehandeld ‘[before] asking her’. O. verklaart dat hij Z. overdag had ontmoet en dat hij haar ‘s nachts ‘kind of half-asleep, sleeping or something’ aantrof in de tent waar hij wilde gaan slapen.[1] Volgens O. had Z. het koud en knuffelden zij om het warm te krijgen, waarbij hij zijn hand onder haar trui deed en haar borst aanraakte. O. verklaart direct te zijn gestopt toen hij merkte dat Z. zich oncomfortabel voelde en aan het trillen was. Hij heeft haar toen naar eigen zeggen gevraagd of wat hij deed oké was, waarop zij haar hoofd afwijzend schudde. Hij zegt dat hij toen direct is gestopt en zijn excuses heeft gemaakt en verklaart dat het contact maar enkele seconden heeft geduurd. O. ontkent de geslachtsdelen van Z. te hebben aangeraakt of haar kleren te hebben uitgetrokken. Ook ontkent O. dat hij seks wilde met Z., aangezien hij wist dat zij minderjarig was. Het aanraken van haar borst was volgens hem ook niet seksueel van aard, maar enkel een comfortabele positie om in te liggen. Wel bevestigt hij dat zij voorafgaand aan het lichamelijke contact niet met elkaar gesproken hadden en dat Z. hem niet had ‘aangeraakt of teruggekust’.

4. Verschillende getuigen verklaren dat Z. de gebeurtenissen zoals die volgens haar aangifte hebben plaatsgevonden aan hen heeft beschreven en dat zij kort na het incident geschokt was en moest huilen. Volgens drie getuigen had Z. hen in de nacht via Snapchat foto’s gestuurd waarop zij aan het huilen was met het hoofd van een man op haar borst en berichtte hen daarbij dat een man die haar niet uit de tent wilde laten seksuele toenaderingen had gemaakt. Omdat gesprekken op Snapchat niet worden opgeslagen zijn deze berichten niet als bewijs beschikbaar.

5. De zaak tegen O. is door de IJslandse autoriteiten geseponneerd vanwege een gebrek aan bewijs. Zij voeren hiertoe als redenen aan dat Z. zich weinig kan herinneren van de gebeurtenis, de meeste getuigen niet onafhankelijk zijn en hun verklaringen slechts van horen zeggen zijn, terwijl uit het videomateriaal en het rapport van het centrum voor slachtoffers van seksueel geweld niet blijkt dat Z. is aangerand en ook de Snapchat-berichten niet (meer) bestaan. Tot slot overwegen de autoriteiten dat O. weliswaar heeft toegegeven dat hij Z. onder haar kleding op haar borst heeft aangeraakt, maar dat hij ook heeft verklaard direct te zijn gestopt toen hij zich realiseerde dat zij dat niet wilde. Hierdoor bestaat er volgens de autoriteiten onzekerheid over het opzet van O. in de zin van de aanrandingsbepaling.

Het Hof

6. In Straatsburg voert Z. als belangrijkste klacht aan dat de manier waarop de autoriteiten de IJslandse wet hebben toegepast, haar onvoldoende heeft beschermd tegen seksuele misdrijven. Volgens Z. hebben de autoriteiten zich in hun beoordeling van de feiten te zeer laten leiden door de verklaring van O. dat het niet zijn bedoeling was om onvrijwillige seksuele handelingen bij haar te verrichten. Z. meent dat niet die ontkenning, maar de verklaring dat hij haar borsten heeft aangeraakt terwijl zij (half) sliep en niet had ingestemd of actief aan de interactie deelnam, de doorslag had moeten geven in de beslissing om O. te vervolgen. Door mee te gaan in zijn verklaring dat hij stopte toen zij liet blijken niet in te stemmen, miskennen de autoriteiten dat de aanranding al was begonnen met het initiële fysieke contact. De IJslandse regering stelt zich daarentegen op het standpunt dat de vervolgende instanties zich terecht hebben geconcentreerd op het opzet van O., nu dit een bestanddeel is van de strafbaarstelling en daarom buiten redelijke twijfel moet komen vast te staan. Gezien de ontkennende verklaring van O. en het gebrek aan steunbewijs bestond er in de ogen van de regering twijfel over zijn opzet. De regering voegt daaraan toe dat uit de verklaring van O. bovendien blijkt dat Z. en hij samen aan het knuffelen waren, wat volgens de regering niet anders kan worden geïnterpreteerd dan dat Z. op dat moment wakker was en actief aan de interactie deelnam.

7. Het Hof stelt voorop dat op grond van artikel 8 EVRM op staten de positieve verplichting rust om alle vormen van non-consensuele seks strafbaar te stellen en deze strafbaarstelling te handhaven door snel en grondig feitenonderzoek en vervolging. Deze laatste verplichting is procedureel van aard en vergt dat autoriteiten effectief onderzoek verrichten naar geloofwaardige beschuldigingen van seksuele misdrijven. Dit betekent kortgezegd dat het onderzoek van de autoriteiten in staat moet zijn om plegers op te sporen en te bestraffen. In de zaak *R.E. e.a. t. IJsland*, waarin het Hof op dezelfde dag als in onderhavige uitspraak deed, overweegt hij in lijn met eerdere jurisprudentie dat deze verplichting moet worden gelezen tegen de achtergrond van relevante internationaalrechtelijke instrumenten, zoals het Verdrag van Istanbul (en in de zaak van Z. ook expliciet het Verdrag van Lanzarote).[2] Hoewel direct bewijs van de afwezigheid van consent vaak ontbreekt in zedenzaken, moet onderzoek naar seksuele misdrijven volgens het Hof daarom altijd zijn gericht op de vraag of geldige consent gegeven was of niet (par. 39).

8. De IJslandse regering heeft zich in Straatsburg in de kern op het standpunt gesteld dat er onvoldoende bewijs was voor het voor aanranding vereiste opzet. De weging van het bewijs is in principe voorbehouden aan de nationale autoriteiten en staat niet ter beoordeling aan het Hof. Dit is alleen anders als het onderzoek in zijn geheel niet adequaat was, bijvoorbeeld omdat belangrijk bewijs of voor de hand liggende onderzoekslijnen over het hoofd zijn gezien.[3] Volgens het Hof is hier echter iets anders aan de hand. Het Hof constateert dat O.

heeft verklaard dat hij – als volwassene – in de nacht een tent is binnengegaan waar Z. – een minderjarige – (half) lag te slapen en daar zonder instemming haar borsten heeft aangeraakt. De autoriteiten menen desondanks dat hij geen opzet op aanranding had, omdat hij heeft verklaard dat zijn gedrag niet seksueel van aard was en hij stopte toen hij merkte dat Z. niet wilde. Hierdoor hebben de autoriteiten volgens het Hof echter onvoldoende stilgestaan bij de vraag of O. in de gegeven omstandigheden reden had om aan te nemen dat Z. met de aanraking van haar borsten instemde (par. 44 en 46). De crux is namelijk niet, zo overweegt het Hof, dat O. stopte toen hij merkte dat Z. zich oncomfortabel voelde, maar dat hij haar heeft aangeraakt terwijl er geen aanwijzingen waren dat zij daarmee instemde (par. 47).

9. Volgens het Hof zit de tekortkoming niet in de IJslandse wet: die stelt non-consensuele seks in elke vorm strafbaar. Uit de parlementaire geschiedenis die het Hof citeert blijkt bovendien dat consent ‘must be expressed in words or by other unambiguous means’ en dat ‘complete inactivity cannot be interpreted as willingness to participate’.[4] Daarmee was de wet naar het oordeel van het Hof in principe toegerust op de bescherming van de seksuele autonomie van Z. Het Hof constateert echter dat consent niet expliciet een bestanddeel is van de strafbaarstelling van aanranding en denkt dat de autoriteiten daardoor te zeer hebben gefocust op wat er in O. is omgegaan.[5] Hierdoor hebben zij geen ‘consent-centred standard’ toegepast op de handelingen die O. zegt te hebben verricht en was het onderzoek er niet op ingericht om vast te stellen of die consensueel waren (par. 47 en 48). Een consent-gerichte aanpak is volgens het Hof evenwel noodzakelijk om effectieve bescherming tegen seksueel geweld te garanderen (par. 46). De lichamelijke integriteit van Z. was daarom in praktijk onvoldoende beschermd, waardoor haar recht onder artikel 8 is geschonden.

Analyse

10. In de andere zaak tegen IJsland, klagen *R.E. e.a.* over systemische problemen die aan een gebrek aan succesvolle vervolgingen voor seksuele misdrijven in IJsland ten grondslag liggen.[6] Het Hof overweegt in die zaak echter dat ‘throughout the relevant period, Iceland had in place a substantive and procedural framework capable, in principle, of providing effective protection against sexual violence.’[7] De bewijsproblemen die zich voordeden in de zaken van *R.E. e.a.* zijn bovendien gebruikelijk in zedenzaken en leveren dan ook geen schending op. In de onderhavige zaak is het probleem – hoewel niet systemisch – evenwel fundamenteeler, aangezien de autoriteiten hun onderzoek verkeerd hebben ingestoken. Als zij eerst nadrukkelijk hadden onderzocht of Z. met de aanraking door O. had ingestemd, hadden zij op basis van – volgens recente jurisprudentie relevante – contextuele omstandigheden kunnen vaststellen dat dit feitelijk niet het geval was. Bijvoorbeeld vanwege het leeftijdsverschil tussen Z. en O., haar minderjarigheid tegenover zijn meerderjarigheid en het feit dat Z. in een (half) slapende toestand verkeerde, dronken was en mogelijk overrompeld

werd door het handelen van O.[8] Omstandigheden waar O. bovendien van op de hoogte was.[9] Het feitencomplex laat al met al weinig ruimte voor het oordeel dat Z. met de handelingen van O. had ingestemd of dat O. gedacht kon hebben van wel. O. gaf bij de politie zelfs toe dat hij fout had gehandeld door Z. niet om instemming te vragen en was kennelijk niet in de veronderstelling dat hij consent had. Dat de autoriteiten de zaak desalniettemin geseponneerd hebben, kan – zoals het Hof meent – zijn ingegeven door een onevenredige focus op wat (O. verklaart dat) er in hem is omgegaan.[10] In zoverre kan onderzoek waarin niet de instemming van het slachtoffer centraal staat, inderdaad het risico meebrengen dat feitelijk onvrijwillige seks niet als zodanig door de autoriteiten wordt vastgesteld, wat afbreuk doet aan de bescherming van slachtoffers.

11. Tegelijkertijd lijkt het werkelijke probleem in deze zaak ergens anders te liggen. Aan de standpunten van Z. en de IJslandse overheid ligt namelijk een principiële vraag ten grondslag: wat is consent? De autoriteiten denken daar duidelijk anders over dan Z. en zo blijkt, het Hof. Ook als de autoriteiten wel consent-gericht onderzoek hadden verricht, waren zij waarschijnlijk tot de conclusie gekomen dat de handelingen van O. pas non-consensueel waren toen Z. zich merkbaar oncomfortabel voelde en te kennen gaf dat zij niet wilde. O. heeft immers verklaard dat Z. en hij niet vooraf hadden gecommuniceerd en dat er geen sprake was van wederzijds fysiek contact – en dat terwijl Z. en O. elkaar nauwelijks of niet kenden, er een groot leeftijdsverschil was en Z. onder invloed was – en tóch menen de autoriteiten dat er onvoldoende bewijs was voor opzet op aanranding en dus op de afwezigheid van consent. Tegen deze achtergrond kan het eigenlijk niet anders dan dat de autoriteiten een onjuist begrip van consent onder de IJslandse wet en het relevante verdragsrecht hebben gehanteerd.[11] Het gaat er volgens het Hof immers niet om dat O. stopte toen hij merkte dat Z. niet wilde, maar dat hij haar op intieme plekken heeft aangeraakt terwijl er geen indicaties waren dat zij dit wél wilde.

12. Deze uitspraak past in de inmiddels uitgebreide jurisprudentie van het EHRM waarin het Hof de positieve verplichtingen van staten om non-consensuele seks te criminaliseren, op te sporen en te vervolgen, nader concretiseert tegen de achtergrond van relevante verdragen zoals het Verdrag van Istanbul, het VN-Vrouwenverdrag (CEDAW) en het Verdrag van Lanzarote.[12] In deze zaak lijkt het Hof een inhoudelijke eis toe te voegen aan de procedurele verplichting tot het effectief opsporen en vervolgen van seksuele misdrijven onder artikel 8 EVRM. Niet alleen maakt het Hof duidelijk dat de autoriteiten bij een vermoeden van seksueel geweld altijd consent-gericht onderzoek moeten doen, maar hij lijkt ook te zeggen dat zij daarbij moeten uitgaan van een consentbegrip inhoudende dat consent 'be expressed unambiguously' (par. 47). Waar het Hof in oudere jurisprudentie nog overweegt dat het onderzoek moet zijn gericht op 'the issue of non-consent', spreekt hij in recentere rechtspraak

van ‘the question of lack of consent’ en in onderhavige zaak van ‘whether valid consent was given’ (par. 39).[13] Hoewel onduidelijk is in hoeverre het Hof hiermee beoogt richting te geven aan de betekenis van consent onder het Verdrag en die misschien zelfs aan het bijstellen is, biedt onderhavige zaak wel ruimte voor die interpretatie.

13. Het voorgaande kan belangrijke implicaties hebben voor de uitleg van nationale strafbaarstellingen van non-consensuele seks in het licht van het EVRM. In het bijzonder zou deze rechtspraak – als deze specifieke lijn wordt doorgezet – een interessante dimensie kunnen toevoegen aan de vraag of nationaal wettelijke consentbegrippen moeten worden uitgelegd als houdende een zogenoemd ‘*yes means yes*’- of ‘*no means no*’-model en de discussie over de eisen die juridisch gezien moeten worden gesteld aan de communicatie van (non-)consent.[14] Die discussie en de besproken modellen komen in wezen neer op de vraag welk type communicatie non-consent in de zin van de strafwet oplevert: een afwijzing (non-consent) of een gebrek aan instemming (consent). Daarbij spelen allerlei vragen over hoe (non-)consent kan worden gecommuniceerd, namelijk alleen verbaal of ook non-verbaal, of consent kan worden afgeleid van passiviteit en welke rol de context speelt in de interpretatie van het gedrag van de ander en welke omstandigheden daarbij relevant zijn. Als het Hof inderdaad inhoudelijk sturing geeft aan de betekenis van consent onder het EVRM, zou dit bijzonder zijn omdat de lidstaten allerlei verschillende consentmodellen hanteren en dus ook niet gezegd kan worden dat er consensus bestaat over hoe onvrijwillige seks strafrechtelijk moet worden genormeerd.[15] In Nederland, dat pas sinds 2024 een *consent-based* strafbaarstelling van aanranding en verkrachting kent, is momenteel nog veel onduidelijk over hoe het wettelijk consentbegrip – het bestanddeel ‘de wil ontbreekt’ – moet worden geïnterpreteerd. Sommige auteurs menen dat de ontbrekende wil vooral moet worden gezien als een ‘*yes means yes*’-model van consent, terwijl anderen het bestanddeel meer zien als een variant van ‘*no means no*’.[16] Onderhavige uitspraak werpt een nieuw licht op deze discussie.

14. Tegelijkertijd is niet zeker hoe deze uitspraak moet worden geïnterpreteerd en wat de precieze implicaties zijn voor de Nederlandse rechtspraak. Het Hof baseert zijn uitspraak immers niet voor niets nadrukkelijk op de insteek van het onderzoek van de IJslandse autoriteiten (par. 46 en 48). Daarnaast is het de vraag in hoeverre de uitkomst is ingegeven door de specifieke omstandigheden van de zaak en met name de leeftijd van Z. Het Hof overweegt immers dat ‘sexual touching initiated in circumstances such as those described by O. should be subject to the most rigorous scrutiny’ (par. 47) en wijst hierbij specifiek op haar minderjarigheid. Een meer algemene uitleg zou een serieuze versmalling kunnen meebrengen van de ruime *margin of appreciation* die staten in het algemeen onder artikel 8 EVRM genieten, waardoor in zoverre terughoudendheid gepast is.[17] Interessant is dat Lindenberg in een recente bijdrage een interpretatie van het bestanddeel ‘de wil ontbreekt’ lijkt voor te stellen

waarin de kwetsbaarheid van het slachtoffer (zoals bij minderjarigheid) kan maken dat de ontbrekende wil als het ware omslaat van een ‘*no means no*’- naar een ‘*yes means yes*’-model.[18] Die uitleg lijkt goed aan te sluiten bij een voorzichtige interpretatie van onderhavige uitspraak, waarin de eis dat ‘consent be expressed unambiguously’ mogelijk wordt beperkt tot situaties waarin het slachtoffer kwetsbaar is en om die reden bijzondere bescherming verdient.

15. Deze zaak bevestigt in elk geval dat de landen van de Raad van Europa – Nederland als laatkomer in de hervorming van de zedenwetgeving niet in de laatste plaats[19] – nog een lange weg te gaan hebben in het optuigen van een systeem dat het recht op seksuele autonomie en lichamelijke integriteit onder het Verdrag verzekert. Duidelijk is dat onze nieuwe *consent-based* strafbaarstelling van aanranding en verkrachting hierin slechts de eerste stap is en een effectief opsporings- en vervolgingsbeleid geflankeerd door een voldoende ruime interpretatie van (non-)consent, een noodzakelijke volgende.

mr. H.A.W. Koch, promovendus bij de afdeling Strafrecht & Criminologie en het Onderzoekscentrum voor Staat en Recht (SteR) van de Radboud Universiteit.[20]

[1] Volgens haar verklaring sliep zij die nacht in de tent van haar collega. Volgens zijn verklaring sliep hij in een tent die hij met vrienden deelde en vond hij haar in de tent waar hij wilde gaan slapen. Onduidelijk is in welke tent Z. lag te slapen en waarom O. die tent is binnengegaan. Hoewel hier in de bespreking van de feiten noch later in de uitspraak bij wordt stilgestaan, is dit volgens mij geen onbelangrijk detail. Als O. de tent van Z. is binnengegaan, werpt dit direct een ander licht op de zaak. Het is weliswaar mogelijk dat een van beiden per ongeluk in de verkeerde tent is gaan liggen, maar geen van hen verklaart hierover. Wel verklaren zij allebei dat Z. degene is geweest die de tent na het incident heeft verlaten, maar het is niet zeker welke conclusie hieraan moet worden verbonden. Het een en ander kan onder meer een rol spelen in de beoordeling van de geloofwaardigheid van de verklaringen van Z. en O. en is relevante context voor de vraag of het gedrag van Z. in de gegeven situatie als instemmend kan worden beschouwd.

[2] EHRM 13 januari 2026, ECLI:CE:ECHR:2026:0113JUD005980919 (*R.E. e.a. t. IJsland*), par. 107 en 108; Vgl. ook recent: EHRM 24 april 2025, ECLI:CE:ECHR:2025:0424JUD004694921 (*L. e.a. t. Frankrijk*), par. 193 en EHRM 4 september 2025, ECLI:CE:ECHR:2025:0904JUD003055622, *EHRC* 2025/0195, m.nt. P.S. Bakker (*E.A. t. Frankrijk*), par. 132.

[3] Vgl. *R.E. e.a. t. IJsland*, par. 111 en 126-129.

[4] Zie voor meer informatie: R. Bragadóttir, 'Legislation on the offence of rape in Icelandic criminal law', *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2020, afl. 2, p. 54-77, p. 74.

[5] Zie: www.government.is/publications/legislation/lex/2018/01/08/General-Penal-Code-Nr.-19-1940/.

[6] *R.E. e.a. t. IJsland*, par. 88.

[7] *R.E. e.a. t. IJsland*, par. 117.

[8] *E.A. t. Frankrijk*, par. 143 en daar aangehaalde jurisprudentie; Met betrekking tot de mogelijkheid dat Z. overrompeld werd door het handelen van O., prangt in het bijzonder de vraag waarom O. die nacht in de tent van Z. was (vgl. eindnoot 1). Als zij niet hadden afgesproken de nacht samen door te brengen, ligt voor de hand dat Z. zich door het gedrag van O. geïntimideerd voelde en is de beslissing van de vervolgende instanties des te onbegrijpelijker (vgl. in dit kader in het bijzonder: EHRM 28 mei 2020, 39257/17 (*Z. t. Bulgarije*), par. 76 en de omstandigheden als daar beschreven). Vgl. daarnaast een overweging uit *M.C. t. Bulgarije*: '[T]he evolving understanding of the manner in which rape is experienced by the victim has shown that victims of sexual abuse – in particular, girls below the age of majority – often provide no physical resistance because of a variety of psychological factors or because they fear violence on the part of the perpetrator.' (EHRM 4 december 2003, 39272/98, *EHRC* 2004/6, m.nt. G. Mols (*M.C. t. Bulgarije*), par. 164).

[9] De mate waarin de pleger bekend is met de kwetsbaarheid van het slachtoffer wordt als factor meegewogen door het Hof, zie: *E.A. t. Frankrijk*, par. 143.

[10] Overigens is het ook mogelijk dat de vervolgende instanties twijfelden aan de betrouwbaarheid van de verklaring van Z. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn omdat Z. inconsistent en weinig gedetailleerd heeft verklaard, wat niet ondenkbaar is aangezien zij (ernstig) onder invloed was tijdens het incident. Aangezien zij dit niet aan hun beslissing ten grondslag leggen en dit ook niet anderszins uit de stukken blijkt, ga ik hier evenwel niet vanuit.

[11] Opgemerkt zij wel dat de IJslandse regering in Straatsburg aanvoert dat uit de verklaring van O. blijkt dat Z. actief aan de interactie deelnam. Hiervan kan worden afgeleid dat in ieder geval de regering scherp had dat consent volgens de IJslandse wetsgeschiedenis niet van volledige passiviteit kan worden afgeleid. De vervolgende instanties hebben er echter steeds op gewezen dat O. stopte toen hij merkte dat Z. niet wilde. Dit lijkt dus toch vooral een vorm van napeleiten te zijn. Overigens maakt de zienswijze van de regering de beslissing van de vervolgende instanties ook niet begrijpelijker, aangezien ook op basis van de omstandigheid

dat Z. met O. knuffelde (zeer) twijfelachtig is dat Z. met de daaropvolgende aanraking van haar borst door O. had ingestemd.

[12] Zie bijvoorbeeld: K.M. Pitcher & M. Samadi, 'De opsporing en vervolging van seksueel geweld door de jaren heen vanuit een genderperspectief', *BSb* 2021, afl. 5, p. 178-188, p. 183 e.v. en daar aangehaalde literatuur.

[13] *M.C t. Bulgarije*, par. 181; EHRM 15 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0315JUD006149511 (*M.G.C. t. Roemenië*), par. 72; *L. e.a. t. Frankrijk*, par. 197.

[14] Zie hierover in de Nederlandse context bijvoorbeeld: K. Lindenberg, 'Seks, consent en de ontbrekende wil. Enkele observaties bij de nieuwe seksuele misdrijven', *DD* 2025/49, p. 705-721, in het bijzonder: par. 2 en 5.

[15] Vgl. S. Uhnoo, S. Erixon & M. Bladini, 'The wave of consent-based rape laws in Europe', *International Journal of Law, Crime and Justice* 2024/100668, p. 7-9.

[16] Zie: J. Keiler, 'From coercion to consent: Dutch rape law reform and the complexities of consent', *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2023, p. 760-782, p. 773 en 774; H. Horii & A. Bouland, 'Drafting New Rape Law. How Dutch Legislators Talk About Sexual Consent', *Recht der Werkelijkheid* 2023, afl. 1, p. 14-38, p. 25; L. Byn, 'Seksuele toestemming over de grenzen heen', in: G. Vermeulen, L. Byn & S. De Coensel (red.), *Seksuele autonomie, normativiteit, exploitatie en deviantie: Criminologische en juridische verkenningen*, Antwerpen: Gompel & Svacina 2022, p. 47-63, p. 52; J. ten Voorde, '#MeToo, seksuele handelingen en functionele afhankelijkheid', *Justitiële verkenningen* 2022, afl. 4, p. 60-74, p. 64, 65 en 72; Lindenberg 2025, par. 5.

[17] Vgl. K. Lindenberg, 'Zedendelicten en positieve verplichtingen', in: J.H. Gerards & C.H. Sieburgh (red.), *De invloed van fundamentele rechten op het materiële recht*, Deventer: Kluwer 2013, p. 501-530, p. 521 en 522; Hoewel deze zaak draait om de positieve verplichtingen van procedurele aard onder artikel 8 van het Verdrag, merk ik op dat deze in de praktijk niet steeds goed te scheiden zijn van en samenhang vertonen met de materiële verplichtingen, wat hier duidelijk naar voren komt (zie hierover: Pitcher en Samadi 2021, p. 184); Daarbij teken ik ten slotte aan dat deze uitspraak niet is gedaan door de *Grand Chamber* van het Hof, waardoor een zekere slag om de arm moet worden genomen bij het inschatten van de reikwijdte van de implicaties van deze uitspraak. De partijen hebben op het moment van schrijven ook nog geen verzoek gedaan om de zaak naar de *Grand Chamber* te verwijzen.

[18] Lindenberg 2025, p. 717 en 719.

[19] Vgl. Uhnou, Erixon & Bladini 2024, p. 5-7.

[20] De auteur bedankt prof. mr. M.I. Fedorova en mr. dr. E.A.J. Nab voor hun waardevolle commentaar op een concept van deze noot en dankt ook de redactie voor haar feedback.

ANNOTATIE

Puigdemont i Casamajó e.a. t. Parlement (HvJ, C-572/23 P) – Over de onafhankelijkheid van rapporteurs in immunitetsprocedures

J.L.W. Broeksteeg

1. Op 5 juli 2023 deed het Gerecht van de EU uitspraak in het beroep dat Puigdemont c.s. (zonder succes) instelden tegen het besluit van het Europees Parlement tot opheffing van hun parlementaire immunitet. Deze annotatie betreft het arrest in de hogere voorziening bij het Hof van Justitie van de EU, waar rekwiranten meer succes hadden. De casus mag bekend zijn (en is in par. 10 e.v. van het arrest weergegeven), dus die geef ik hier summier weer.

Puigdemont was president van de Catalaanse regering en de leider van de onafhankelijkheidsbeweging in Catalonië; de twee andere appellanten waren lid van de regering. Zij schreven een referendum uit over Catalaanse zelfbeschikking, dat op 1 oktober 2017 plaatsvond. Het referendum had geen instemming van de Spaanse regering, omdat het in strijd zou zijn met de Grondwet, hetgeen bevestigd werd door het Spaanse Constitutioneel hof. Na het uitroepen van een Catalaanse republiek werd een strafrechtelijke procedure tegen de leden van de Catalaanse regering gestart wegens rebellie, opruiing en verduistering van overheidsgeld. Relevant hier is dat de strafrechtelijke procedure niet alleen door het openbaar ministerie en de landsadvocaat werd geïnitieerd, maar dat de politieke partij Vox zich ook, conform de mogelijkheid daartoe in het Spaanse strafprocesrecht, stelde als volksaanklager. Vox is een radicaal-rechtse, populistische politieke partij. Een aantal leden van de Catalaanse regering, waaronder de rekwiranten in deze procedure, vluchtten naar België. Zij stelden zich in 2019 kandidaat voor het Europees Parlement voor de Catalaanse onafhankelijkheidspartij en werden daarin gekozen. In 2021 heeft het Europees Parlement, op verzoek van de Spaanse overheid, hun immunitet opgeheven. Daartegen hebben zij beroep ingesteld bij het Gerecht, vervolgens bij het Hof.

2. Voordat ik in ga op de overwegingen van het Gerecht en het Hof, geef ik heel kort een eerdere relevante rechtszaak voor het HvJ EU weer, namelijk de uitspraak in *Junqueras Vies*.^[1] Ook dit is een Catalaans politicus, voorheen vice-president van de Catalaanse regering. Hij werd in Spanje vanwege zijn aandeel in het onafhankelijkheidsreferendum en op dezelfde

gronden als Puigdemont c.s. in hechtenis genomen, maar net als Puigdemont c.s. gekozen in het Europees Parlement. Naar aanleiding van prejudiciële vragen van de Spaanse rechter omtrent de reikwijdte van de parlementaire immuniteit, oordeelt het Hof dat de immuniteit ook geldt voor de leden van het Europees Parlement als zij reizen van en naar het Europees Parlement, inclusief de constituerende zitting waarin hun geloofsbrieven worden onderzocht. Zo bezien begint de immuniteit al vóór de formele aanvang van hun zittingsperiode. De nationale autoriteiten kunnen wel, zo oordeelde het Hof, het Europees Parlement verzoeken om de immuniteit op te heffen.[2]

3. Dat is in casu gebeurd voor de drie rekwiranten. In zijn inleidende beschouwingen gaat het Hof in op de doelstelling van immuniteit van de leden van het Europees Parlement (handhaving van de integriteit van het Parlement, waarborging van de onafhankelijkheid van de leden), op de reikwijdte (geen persoonlijk maar een plaatselijk voorrecht) en op het karakter van het besluit tot opheffing (par. 77 en 78). Hoewel de procedure wordt gevoerd, en het besluit wordt genomen door politici, is het besluit niet politiek van aard, maar juridisch. Het Hof motiveert dat niet nader, maar deze redenering is wel navolgbaar. Het besluit heeft immers vooral juridische gevolgen. Het Hof geeft ook weer dat het Parlement een ruime beoordelingsbevoegdheid heeft 'om te beslissen over de regels die van toepassing zijn bij de behandeling van verzoeken tot opheffing van de immuniteit' (par. 79). Omdat het een besluit met een juridische strekking is, moet het Parlement de regels en beginselen die op de immuniteit van toepassing zijn vervolgens wel strikt in acht nemen. Het beslist immers over het mandaat van een volksvertegenwoordiger. Het Hof benadrukt daarbij dat bij het besluit belangen kunnen worden betrokken zoals de rechten van het betrokken individu of de scheiding der machten, maar politieke affiniteiten mogen geen rol spelen (par. 80).

4. Daar ligt het probleem dat rekwiranten hebben met het besluit van het Europees Parlement. Zoals gebruikelijk bij het Europees Parlement is een rapporteur aangesteld, die het onderzoek leidt naar (in dit geval) de mogelijke opheffing van immuniteit. De rapporteur verricht het onderzoek onpartijdig; het Gerecht heeft eerder geoordeeld dat deze onpartijdigheid niet kan worden vastgesteld aan de hand van (bijvoorbeeld) de partijpolitieke ideologie van de rapporteur. Dat deze behoort tot een politieke partij of fractie uit het Europees Parlement is, aldus het Gerecht, in beginsel niet van invloed op de onpartijdigheid. Rekwiranten bestrijden dat. De rapporteur is lid van de fractie van de Europese Conservatieven en Hervormers, net zoals de afgevaardigden van de eerdergenoemde Spaanse politieke partij Vox. Het Hof geeft weer dat onpartijdigheid tweeledig is: er is subjectieve onpartijdigheid, dat wil zeggen geen persoonlijke vooringenomenheid, en objectieve onpartijdigheid, die inhoudt dat de instelling voldoende waarborgen moet bieden om elke legitieme twijfel omtrent vooringenomenheid uit te sluiten (par. 87). Dit onderscheid kennen we van het leerstuk van de rechterlijke

onpartijdigheid. Eerder paste het Hof dit onderscheid ook toe op de Europese Commissie.[3] Het is natuurlijk de vraag of deze strikte toets van de rechterlijke onpartijdigheid ook toepasbaar is in meer politieke verhoudingen. Immers, aan politieke ambtsdragers worden in de regel minder verstrekkende vereisten van onpartijdigheid gesteld dan aan rechters. Politiek kan immers nooit helemaal onpartijdig zijn (of stelliger: is uit de aard van haar zaak niet onpartijdig). Maar hiervoor gaf het Hof (mijns inziens terecht) weer dat het hier niet om een politiek, maar om een juridisch besluit gaat. Hoewel politici daarbij zijn betrokken, gelden dan striktere eisen van onpartijdigheid dan bij politieke besluiten. Hoewel het Gerecht gelijk heeft in zijn constatering dat een rapporteur altijd lid zal zijn van een fractie en een politieke partij, zal het Europees Parlement de regeling omtrent immuniteit zo moeten inrichten dat daaruit geen twijfel kan ontstaan omtrent de onpartijdigheid van de rapporteur.

5. Om die reden kent het Parlement de regel (vastgelegd in mededeling nr. 11/2019), dat een rapporteur niet tot dezelfde fractie mag behoren als het lid wiens immuniteit ter discussie staat. Het Hof vindt deze regel echter te beperkt. In dit geval gaat het om een rapporteur die tot dezelfde fractie behoort als de leden van de politieke partij die mede de strafvervolgning heeft geïnitieerd. Het argument van het Europees Parlement, dat verschillende nationale politieke partijen een fractie vormen en de banden daarom onvoldoende nauw zijn om afbreuk te doen aan de onpartijdigheid, volgt het Hof niet (par. 103-104). Dit is al voldoende reden om te twifelen aan de onpartijdigheid van de rapporteur. Maar daar komt bij dat de rapporteur als lid van het Europees Parlement een evenement heeft georganiseerd, waarbij de secretaris-generaal van Vox een rede hield met als titel 'Catalonië is Spanje' en die toespraak afsloot met de woorden dat Puigdemont in de gevangenis hoort. De organisatie van het evenement kan worden beschouwd als een uiting van steun aan de ideeën van Vox (par. 108-110). Weliswaar kon de rapporteur toen nog niet weten dat Puigdemont c.s. zouden worden verkozen tot lid van het Europees Parlement, maar de strafvervolgning liep al wel, waardoor de organisatie van het evenement op te vatten is als een steun aan de vervolging van Puigdemont c.s.. De procedure was daarmee in strijd met art. 41 lid 1 van het Handvest, dat het recht op behoorlijk bestuur waarborgt. Omdat sprake is van een formeel gebrek, is het besluit nietig. Daar valt mijns inziens weinig op af te dingen. De regeling van het Europees Parlement is ter zake inderdaad gebrekkig geformuleerd. Vanzelfsprekend mag de rapporteur in geval van een besluit om opheffing van immuniteit niet van dezelfde fractie komen, zoals nu is vastgelegd, maar ook overigens moet de rapporteur de schijn van vooringenomenheid vermijden.

6. Deze zaak roept overigens wel de vraag op naar de waarde en bruikbaarheid van de functie van rapporteur. Het zijn altijd leden van het parlement, die behoren tot een fractie. Met andere woorden: zij hebben hoe dan ook een partijpolitieke, ideologische kleur. Tegelijkertijd moeten zij het parlement adviseren. Daar zit een inherente spanning. Ook de Tweede Kamer

werkt (soms) met rapporteurs; enkele voorbeelden kunnen mijn aarzeling hopelijk staven. De rapporteurs van het EU asiel- en migratiepact zijn van JA21 en VVD, de rapporteurs van het terugkeerbeleid en overlastgevende asielzoekers van PVV en VVD. Dat zijn fracties met uitgesproken standpunten over deze onderwerpen, aan dezelfde zijde van het politieke spectrum. Niet valt uit te sluiten dat dit gevolgen heeft voor hun advisering aan de Kamer. (Overigens zou ik hetzelfde denken als de rapporteurs op deze onderwerpen eenzijdig van de andere zijde van het politieke spectrum afkomstig zouden zijn.) Kortom, het kan verstandig zijn rapporteurs aan te stellen die een dossier voor het parlement bijhouden en daarover adviseren, maar of dit slaagt en geloofwaardig is, hangt sterk af van de daadwerkelijke organisatie en invulling van deze functie.

J.L.W. Broeksteeg

[1] HvJ EU 19 december 2019, zaak C-502/19, ECLI:EU:C:2019:1115, *EHRC Updates* 2020-0060.

[2] De volgende zaken zijn ook aangespannen naar aanleiding van het Catalaanse onafhankelijkheidsreferendum, maar zijn hier minder relevant: EHRM 7 mei 2019, zaaknr. 75147/17, ECLI:CE:ECHR:2019:0507DEC007514717; HvJ EU 31 januari 2023, zaak C-158/21, ECLI:EU:C:2023:57, *EHRC Updates* 2023-0069 (*Puig Gordi e.a.*); HvJ EU 26 september 2024, zaak C-600/22 P, ECLI:EU:C:2024:803, *EHRC Updates* 2024-0239 (*Puigdemont en Comín*); EHRM 11 februari 2025, zaaknr. 29780/20, ECLI:CE:ECHR:2025:0211DEC002978020, *EHRC Updates* 2025-0042, m.n. Schutte (*Costa i Rosselló e.a.*).

[3] Zie HvJ EU 20 december 2017, zaak C-521/15, ECLI:EU:C:2017:982.

ANNOTATIE

Danilet t. Roemenië (EHRM, 16915/21) – Criteria voor de vrijheid van meningsuiting op sociale media voor rechters en officieren van justitie

J.E. Soeharno

1. Deze zaak zal de geschiedenisboeken in gaan als een standaardarrest over (de grenzen van) de vrijheid van meningsuiting voor rechters en officieren van justitie op sociale media. Het Hof formuleert hierin vijf criteria om de spanning te adresseren tussen vrijheid van meningsuiting enerzijds en de van rechters en officieren van justitie verwachte terughoudendheid anderzijds. Deze terughoudendheid is nodig om het vertrouwen te beschermen in een onafhankelijke en onpartijdige magistratuur. In termen van artikel 10 lid 2 EVRM gaat het om de vraag in hoeverre de bijzondere "verplichtingen en verantwoordelijkheden" van het ambt van rechters en officieren de vrijheid van meningsuiting mogen inperken.
2. Maar de verwachtingen moeten niet te hooggespannen zijn. Want het Hof zelf laat al in deze uitspraak zien hoe weinigzeggend de 'nieuwe' criteria zijn. Zowel rechters die schending van het recht op vrijheid van meningsuiting voorstonden (10 rechters, voor het gemak tel ik de *concurring opinion* van Krenc mee) als de tegenstanders (7 rechters) komen immers op basis van toepassing van de criteria op nota bene dezelfde feiten tot volstrekt tegengestelde conclusies.
3. Dat is ook niet gek, gelet op de wel heel voor de hand liggende aard van de criteria, die ik hierna als vragen weergeef: (i) wat is de *inhoud* en *vorm* van de uitingen? (ii) in welke *context* en welke *hoedanigheid* zijn de uitingen gedaan? (iii) wat zijn de *gevolgen* van de uitingen? (iv) wat is *zwaarte* van de *sanctie*? En (v) waren er *procedurele waarborgen*? Zo stellen de dissenters met dezelfde criteria in de hand: (i) dat juist de nationale rechters goed konden inschatten dat de berichten qua inhoud en vorm over de schreef gingen; (ii) dat klager in hoedanigheid van privépersoon handelde en geen belangrijke functie bekleedde binnen de rechtspraak (en dus geen extra bescherming toekwam) en dat de kwestie van het eerste bericht in context bezien maatschappelijk controversieel was (waar een rechter beter buiten kan blijven); (iii) dat een

voorzienbaar gevolg was dat het vertrouwen in neutrale rechtspraak bij een grote groep aangetast zou worden; (iv) dat de sanctie één van de lichtste disciplinaire sancties was; en (v) dat klager procedurele waarborgen heeft genoten.

4. Dan de meerderheid, wiens – tegenovergestelde – overwegingen ten aanzien van ieder (!) criterium in de uitspraak zijn weergegeven. Zoals gezegd, werd de zaak al eerder behandeld door een Kamer van het Hof op 20 februari 2024.[1] Inhoudelijk wijkt deze uitspraak daar niet wezenlijk van af.

5. Het criterium waar het in het meerderheidsstandpunt vooral om draait is de contextanalyse (criterium (ii) dus) waarbij de hoedanigheid van de rechter en de situatie in Roemenië van belang zijn.

6. Eerste de hoedanigheid van de rechter. De rechter in kwestie, Danilet, is een bekende stem van de Roemeense rechtspraak die – toen 50.000 maar nu in 2026 – maar liefst 142.000 volgers op Facebook heeft. Hij is dus weliswaar geen rechtbankpresident of vertegenwoordiger van een rechtersvereniging, maar belangrijk in het publieke debat is hij wel – om niet te zeggen: belangrijk vóór het publiek.

7. Dan de context van de situatie in Roemenië. Om een voorbeeld te geven, in 2023 (toen de Amerikaanse overheid zich nog bekommerde om de rechtsstaat in andere landen) bracht de US Department of State een Country Report uit over Roemenië. De bevindingen noemen onder meer dat disciplinaire sancties soms worden misbruikt om onwelgevallige rechters de mond te snoeren: "Civil society and government watchdogs asserted disciplinary actions were used against judges or prosecutors as political retaliation for their decisions or perceived political inclinations. There were credible allegations judges were removed from cases pending disciplinary actions, and then reassigned when those disciplinary actions were found to have no merit, suggesting disciplinary actions were wrongly used to influence which judges were assigned to sensitive trials." [2]

8. De uitspraak van zowel de Kamer als de Grote Kamer van het Hof kan niet los worden gezien van deze context: een belangrijke stem van de rechtspraak, die via sociale media onderwerpen aankaart die onbetwistbaar de democratische rechtstaat aangaan, verdient bescherming - zeker in een land waarin disciplinaire sancties tegen rechters soms worden misbruikt.

9. Ik onderschrijf deze lijn, maar begrijp juist in dat opzicht niet waarom de criteria hierop niet beter zijn toegesneden. Het is immers al vaste jurisprudentie van het Hof dat een contextanalyse vereist is om de uitingen op waarde te kunnen schatten. Hier lag een kans om die contextanalyse meer reliëf te geven voor rechters die op sociale media actief zijn.

Bijvoorbeeld: waarom kan een rechter, die zich via een privé-account op sociale media maatschappelijk heeft bewezen als vertolker van de rechtspraak voor een groot publiek, niet een hoge mate van bescherming toekomen – ook al is hij geen president of hoge rechter? In hoeverre wordt recht gedaan aan de sociale media realiteit dat, anders dan de dissenters suggereren, privé en professionele hoedanigheden versmelten (zie ook de *joint concurring opinion* van Gnatovskyy en Rădulețu)? En om hiermee geen vrijbrief te geven: waarom niet als criterium hanteren dat naarmate de rechtsstaat meer onder druk staat, een rechter meer scherpte mag gebruiken om bredere aandacht te genereren voor deze problematiek?

10. Door dat niet te doen, laat het Hof mijns inziens te veel ruimte voor de terechte zorg van de (maar liefst 7) dissenters. De dissenters vrezen namelijk dat rechters met deze uitspraak in de hand op sociale media weleens hun terughoudendheid en discretie zouden laten varen – ook bij gepolariseerde onderwerpen: "We are concerned that in vindicating individual judges who act as ordinary influencers, instead of supporting their role as messengers of prudence and moderation in an increasingly polarised world, the present judgment may be understood as reversing the important principle of judges' duty of discretion and suggesting that, from now on, any great care shown by judges in the use of social media will be the exception rather than the rule."

11. Niet alleen het context-criterium (criterium ii), ook de criteria die zien op de sanctie en de te bieden waarborgen (criteria iv en v) hadden mijns inziens scherper kunnen worden geformuleerd.

12. Zeer lezenswaardig is de *concurring opinion* van Krenc. Deze leest aanvankelijk niet als een *concurring opinion*: Krenc is het namelijk eens met de dissenters dat Danilet de grenzen van rechterlijke terughoudendheid heeft overschreden. Hij neemt daartoe een rechtsstatelijk uitgangspunt: rechters zijn geen *influencers* maar een staatsmacht die het vertrouwen van iedereen moet kunnen genieten. Daartoe moeten zij terughoudend zijn, althans discretie betrachten.

13. Toch komt hij tot de conclusie dat artikel 10 is geschonden. Kort gezegd, vindt hij dat Danilet weliswaar te scherp was, maar dat dat niet de disciplinaire sanctie rechtvaardigt van 5% inhouding op twee maandsalarissen. Het disciplineren van rechters is immers geen sinecure: het kan rechterlijke onafhankelijkheid aantasten. Er moet daarom een duidelijke drempel zijn voor het opleggen van disciplinaire sancties. Hij wijst in dit verband op opinie 27 van de Consultative Council of European Judges (CCJE) waarin staat dat niet iedere onbehoorlijke gedraging ook gesanctioneerd moet worden: "Ethical standards should be clearly distinguished from misconduct that justifies disciplinary sanctions. Since the purpose of a code of ethics is different from that achieved by a disciplinary procedure, a code of ethics

should not be used as a tool for disciplining judges. Where ethical standards and professional rules of conduct converge with respect to extrajudicial conduct potentially compromising the public trust in the judiciary the threshold criterion helps distinguish between behaviour that is unethical and behaviour that should be subject to disciplinary liability.”

14. Het Hof laat volgens hem de kans lopen om deze drempel op te werpen tussen grijze of lichtgrijze gedragingen (gedragingen die niet kunnen maar ook geen sanctie verdienen) en donkergrijze of zwarte gedragingen (gedragingen die sancties verdienen).

15. Niet alleen inhoudelijk, maar ook procedureel laat het Hof volgens hem kansen liggen. Zo pleit hij ervoor dat rechters of officieren van justitie, wanneer zij met disciplinaire sancties te maken hebben, ook *direct* de procedurele waarborgen genieten die aan een 'normale' rechterlijke procedure worden gesteld, zoals een procedure op tegenspraak en voldoende onafhankelijkheid (in ieder geval van de overheid). Krenc houdt voor dat het Europees Hof van Justitie op dit punt meer waarborgen biedt: "Luxembourg is showing us the way forward." [3]

16. De vraag, welke procedurele waarborgen rechters *direct* dienen te genieten bij disciplinaire sancties, is ook voor Nederland relevant. De tuchtprocedure via de rechtbankpresident – hier de meest bewandelde route, naast de route via de procureur-generaal bij de Hoge Raad – ontbeert in eerste instantie processuele basiswaarborgen. Zo is er geen formele klacht nodig, is er geen (openbare) zitting en bestaat er zelfs niet de eis dat een tuchtmaatregel met redenen wordt omkleed: pas in beroep tegen de dan al opgelegde sanctie is er een 'normale' rechterlijke procedure. [4] Het is wachten totdat het Hof de handschoen van Krenc oppakt en scherper formuleert wat de procedurele waarborgen zijn die rechters van meet af aan moeten genieten bij sanctieoplegging.

17. Kortom, het Hof heeft kansen laten liggen om (a) de contextcriteria toe te spitsen op waar het echt om gaat, namelijk rechters die via sociale media een belangrijke stem hebben verworven en spreken in een context van politieke druk op de rechtsstaat. En om (b) de sanctie- en procedurecriteria aan te scherpen om (individuele) rechterlijke onafhankelijkheid beter te beschermen. In plaats daarvan heeft het Hof het gehouden bij algemene criteria die niet veel meer behelzen dan een omstandighedencatalogus.

18. Op een kernpunt heeft deze uitspraak in Nederland haar relevantie al bewezen. Deze uitspraak is de enige die in de nieuwe Richterscode 2026 van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak wordt genoemd. [5] En niet voor niets: anders dan in – en als een terechte correctie op – de nogal ambtelijke Gedragscode Rechtspraak 2024 [6] staat in de NVvR-rechterscode dat als de democratische rechtsstaat onder druk staat of de scheiding der

machten niet wordt gerespecteerd, iedere rechter het recht heeft zich daarover in het openbaar uit te laten. Door in casu de disciplinaire sanctie als ontoelaatbare inbreuk te kwalificeren – vanwege het *chilling effect* op deze en andere rechters – geeft het Hof ruimte aan het recht van rechters hun zorgen over de rechtsstaat ook digitaal te uiten.

J.E. Soeharno

[1] Voor mijn bespreking daarvan zie Danilet t. Roemenië, EHRM 20 februari 2024, nr. 16915/21, EHRC updates (<https://www.boomportaal.nl/rechtspraak/ehrc-updates/ehrc-a-2024-0034>).

[2] US Department of State, 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Romania (<https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/romania>).

[3] Krenc refers to Court of Justice of the European Union (CJEU) judgments of 18 May 2021 in *Asociația ‘Forumul Judecătorilor din România’ and Others*, C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 and C|397/19, EU:C:2021:393, paragraph 198, and CJEU judgment of 11 May 2023 in *Inspekția Judiciară*, C|817/21, EU:C:2023:391, paragraphs 48 and 49).

[4] Zie J.E. Soeharno, *Tuchtrecht voor rechters door de eigen president. Onvoldoende waarborgen tegen politieke inmenging en onvoldoende rechtsbescherming voor de betrokken rechter*. J.E. Soeharno, N. Graaf, J. Uzman (red.), *Constitutionele waarborgen. De Raad voor de rechtspraak en rechterlijke onafhankelijkheid*. Den Haag: Boom 2024, p. 85-110.

[5] NVvR-rechterscode 2026, vastgesteld door de Ledenraad van de NVvR op 26 januari 2026 (<https://www.nvvr.org/wp-content/uploads/Rechterscode-2026-def.pdf>).

[6] De Gedragscode Rechtspraak, vastgesteld in het Presidenten-Raad Overleg op 17 juni 2024 (https://www.rechtspraak.nl/binaries/_rts_1770372962014/content/assets/rvdr/com/rvdr-com-gedragscode-rechtspraak.pdf).